

Eva Dahlbom

Frida Lind

Socionomprogrammet 240 hp.

Ersta Sköndal Högskola

Socialt arbete C-uppsats, 15 hp

SD82, VT 2009

Handledare: Marie Nordfeldt

Examinator: Anders Kassman

Hemlöshetens Grunder

**Bidragande faktorer bakom några kvinnors hemlöshet ur ett
livsloppsperspektiv**

Förord

Vi vill börja med att tacka våra informanter som gjort vår studie möjlig. Vidare vill vi också tacka vår handledare Marie Nordfeldt för att hon delat med sig av sin kunskap på området. Tack också till de som bidragit med idéer och synpunkter och ett extra varmt tack till Arvid Nordquist. Slutligen vill vi också tacka varandra för visad tolerans och gott samarbete.

Stockholm, maj 2009

Eva Dahlbom & Frida Lind

In the depth of winter I finally learned that there was in me an invincible summer.

Albert Camus

Sammanfattning

Vi ville med vår studie titta på vilka faktorer som kan ligga bakom några kvinnors hemlöshet på ett individuellt, ett institutionellt och ett strukturellt plan. Syftet var att bidra med kunskap om de processer som kan leda till hemlöshet. Vi genomförde kvalitativa intervjuer med fyra kvinnor som tidigare levtt som hemlösa. Våra frågeställningar handlade om kvinnornas bakgrund, deras syn på orsakerna bakom hemlösheten, och om hur deras erfarenheter av institutioner och myndigheter ser ut. Studien har i det närmaste en abduktiv ansats vilket bland annat innebär att vi inte utgick från någon renodlad hypotes eller var ute efter att kunna göra några generaliseringar. Genom kvinnornas livsberättelser kunde vi i analysen identifiera och peka på vissa faktorer som kunde förklaras utifrån de tre olika nivåer vi valt att titta på och som vi också kunde koppla till den teori vi valt att använda oss av; Ted Goldbergs Stämplingsteori. Resultatet visade att samtliga våra intervjupersoner har växt upp i en svår miljö. De har erfarenheter av missbruk, kriminalitet samt ett utanförskap, och de beskrev ett övervägande negativt bemötande från myndigheter. Vårt resultat talar för ett bättre förebyggande arbete, ett mer respektfullt bemötande, liksom tidigare och mer individuellt anpassade insatser. Vi fann också ett behov av fler speciellt anpassade bostäder samt tillgång till bostäder för dem som lever som hemlösa och har en missbruksproblematik.

Nyckelord: *hemlöshet, kvinnor, orsaker, missbruk, stämplingsteori, individuellt, institutionellt, strukturellt perspektiv, myndigheter.*

Abstract

Through our study we wanted to look at which factors may lie behind some women's homelessness on an individual, institutional and a structural level. The aim was to contribute with knowledge regarding the processes that can lead to homelessness. We conducted qualitative interviews with four women who were formerly homeless. Our questions focused on the women's background, their views on the causes of homelessness, and what their experiences of institutions and authorities were. The study has been almost abductive in its approach which means that we were not assuming any hypothesis nor striving to make any generalizations. Through analyzing our interviewees' lifestories we could identify and point out certain factors that could be explained by the three different levels we opted to look at. We could also connect it, in some extent, to the theory we have chosen; Ted Goldberg's Labeling Theory. The results showed that all of our interview subjects grew up in a difficult environment. They have had experiences of drug abuse, crime and exclusion, and they described an overwhelmingly negative response from the authorities. Our results indicate that a better preventional work, a more respectful treatment, as well as earlier and more personalized efforts should be sought. We also found a need for more specially adapted housing and access to housing for those living as homeless and have an addiction problem.

Keywords: homelessness, women, causes, drug abuse, labeling theory, individual, institutional, structural perspective, authorities

Innehållsförteckning

FÖRORD	2
SAMMANFATTNING	3
ABSTRACT	4
INLEDNING	6
Bakgrund	7
Problemformulering	8
Syfte	8
Definition	9
METOD	11
Val av metod	11
Urval	12
Metodbeskrivning	13
Metodproblem	14
Etiska aspekter	15
Validitet och reliabilitet	16
Ansvarsfördelning	16
LITTERATUR OCH FORSKNING	17
Kvinnors hemlöshet	17
Hemlöshet genom tiderna	19
Den nya hemlösheten	22
TEORIER	29
Stämplingsteori	29
RESULTAT/ANALYS	34
Presentation av intervjupersoner	34
ANALYS	51
Individuella faktorer	51
Institutionella faktorer	53
Strukturella faktorer	55
DISKUSSION	57
AVSLUTANDE DISKUSSION	58
KÄLLFÖRTECKNING	60
BILAGA 1	62
Intervjuguide	62

Inledning

Vi har idag ingen säker kunskap om vad som orsakar hemlöshet. Det finns analyser som innehåller antaganden om vilka faktorer som ligger bakom, men det är ofta svårt att bevisa detta. Ibland finner forskarna att vissa förhållanden uppträder samtidigt som till exempel psykiatrins avinstitutionalisering och ökandet av antalet härbärgesplatser. Det finns dock inga klara samband som pekar på att utvecklingen med ökade platser på härbärgen beror på avinstitutionaliseringen, och inte på exempelvis antalet vräkningar eller hyresvärdarnas minskade benägenhet att ta emot problematiska hyresgäster (Swärd, 1998).

Enligt Socialstyrelsens statistik har antalet hemlösa ökat sedan 1999. Den ökade inrapporteringen kommer främst från socialtjänsten men även från andra myndigheter. De grupper som ökat mest är kvinnor samt utrikesfödda personer. Det är en utveckling som hållit i sig sedan början av 1990-talet (Socialstyrelsen, 2005).

Tendensen är densamma även i resten av Europa. Hemlösheten bland kvinnor ökar, även om det fortfarande i första hand är flest män som är hemlösa (Rosengren, 2003).

I Socialstyrelsens mätning år 2005 inrapporterades cirka 17 800 personer som hemlösa i Sverige. Av dem var tre fjärdedelar män och en fjärdedel var kvinnor (Socialstyrelsen, 2005).

FoU-enheten (Forsknings och Utvecklingsenheten) vid Stockholms stads socialtjänstförvaltning har genomfört olika kartläggningar som visar att antalet hemlösa kvinnor ökat från cirka 550 kvinnor år 1993 till drygt 700, år 1998. Mellan 1999 och 2000 har antalet istället minskat något. Orsaken till minskningen är inte helt klar, men en teori är att det faktiska antalet hemlösa inte minskat utan att det istället är inrapporteringen som minskat. Detta skulle bero på att de hemlösa i mindre utsträckning sökt upp vårdgivande instanser under denna period (Beijer, FoU-rapport 2001:13 s. 15).

Vanligtvis brukar hemlösas relation till alkohol och droger tas upp i den svenska statistiken. 70 procent anses vara missbrukare av alkohol, droger eller tabletter medan 30 procent av de hemlösa inte är det.

Kvinnorna står för några fler procent av dem som inte är beroende av alkohol och droger men sägs istället behöva psykisk vård oftare än männen. Exempelvis finns mätningar som visar att nästan 50 procent av Stockholms hemlösa kvinnor har sådana psykiska besvär att de behöver vård (Socialstyrelsen, 2005).

Det är en siffra som dock har ifrågasatts. Det kan istället handla om att kvinnors och mäns avvikande beteende ofta kategoriseras in i olika stereotyper. Till exempel att män har problem för att de missbrukar och kvinnor för att de lider av psykisk sjukdom (Rosengren, 2003).

Ett stort antal av de kvinnor som lever som hemlösa har också blivit utsatta för relationellt våld såsom misshandel och våldtäkt. Många har även fått sina barn omhändertagna. Under hela 1900-talet har hemlösa kvinnor också blivit förbigångna i förhållande till män när det gäller samhällets vård- och boendeinsatser (Beijer, 1998).

Bakgrund

Under 1980- och 1990-talet fokuserade studier och forskning om hemlöshet och dess orsaker mest på två områden; individinriktade och strukturinriktade. Inom synsättet att personliga förhållanden, såsom missbruk och relationsproblem, ligger bakom hemlösheten finns det dem som ser hemlösa som oskyldiga offer för exempelvis en svår uppväxt eller psykisk sjukdom.

Andra menar att det är individens eget ansvar, att de hemlösa valt att leva utan bostad eller att deras livsstil orsakat hemlösheten. Det synsätt som förespråkar strukturella faktorer hänger samman med hur fördelningen och organisationen av samhällets resurser ser ut. Exempelvis arbetslöshet, neddragningar, avinstitutionaliseringen och ökad fattigdom har påvisats som orsaker. Vissa människor klarar inte att leva upp till samhällets krav och slås därför ut från bostads- och arbetsmarknaden (Svärd, 2008).

I Sverige, liksom i flera andra länder i Europa är bostadsmarknaden inte anpassad efter antalet ökade singelhushåll bland äldre och framförallt yngre människor, vilket leder till att de ofta har större boendeomkostnader. Låginkomsttagare har svårt att få eller behålla en bostad på den reguljära bostadsmarknaden, då de helt enkelt inte har råd. Tillgången till statligt finansierade bostäder med skyddade hyror samt möjlighet till bostadsbidrag och dylikt är väsentligt för att få en skälig bostadsmarknad (Avramov 2001).

Under det senaste decenniet har forskningen tagit en delvis ny riktning då en nyansering och ett mer flerdimensionellt synsätt efterfrågats. Nu talas det istället om hemlöshetsgenererande processer och en tredje nivå mellan individ och struktur har fått en större betydelse: den institutionella nivån som representerar myndigheter och organisationer. Det finns många olika teoretiska perspektiv på vad sociala problem, såsom hemlöshet, är och vad som skapar dem. Den funktionalistiska forskningen ser hemlöshet som en anomi, en slags malfunktion i ett samhälle som strävar efter jämvikt (Svärd, 2008).

Relativt inriktad forskning ser mer på sociala problem som sociala konstruktioner, det är ekonomiska, politiska och sociala förhållanden som skapar problemen och det är aktörer med makt och tillgång till inflytande som uttalar vad som är normalt och icke normalt (a.a.). Uppmärksammandet av hemlösheten som problem har enligt viss forskning några generella

betingelser. Dessa är; nyhetsvärde, närhet och statusen hos den grupp som drabbas av problemet (Swärd, 2008). Forskningen har haft, och har till viss del fortfarande, en tendens att utgå ifrån den hemlöse vite mannen som referenspunkt. I media har Sveriges problem med hemlöshet uppmärksammas, trots att de hemlösa utgör relativt små grupper i vårt samhälle. I förhållande till mer framträdande gruppers perspektiv hamnar de hemlösas perspektiv lätt i underläge. Genom medier har det skapats vissa allmänna föreställningar om hemlösa. Dessa föreställningar reproduceras hela tiden till exempel via medier och välgörenhetsorganisationer, och de påverkar förmodligen oss alla, inklusive de hemlösa själva (a.a.).

Problemformulering

Inom den forskning vi tagit del av efterfrågas bland annat en större kunskap kring orsaker bakom hemlöshet. Vi vill med vår studie utöka kunskapen om hemlöshetens bakomliggande faktorer både på ett strukturellt, institutionellt, liksom ett individuellt plan. Det kan vara svårt att genomföra studier som bygger på de hemlösas egna berättelser. Ibland kan myndigheter och andra organisatoriska företrädare försvåra en kontakt med de hemlösa personer som de representerar genom sitt arbete. Detta gör att de hemlösa själva sällan får komma till tals. Vi vill med vår studie se ifall det går att peka på några strukturella, institutionella och individuella faktorer genom att intervjua individer som tidigare levtt som hemlösa.

Då hemlösa kvinnor är en eftersatt grupp som i ännu mindre utsträckning än män uppmärksammas i studier, väljer vi att fokusera på kvinnor. Även om vi väljer att lyfta fram kvinnor så kommer vi inte göra någon genusanalys utan låter kvinnornas berättelser tala för sig själva. Vi hoppas efter genomförd studie kunna förmedla en mer nyanserad bild av hur processen in i hemlöshet kan se ut.

Syfte

Syftet med denna uppsats är att genom en studie av personer som själva varit hemlösa försöka bidra med kunskap om faktorer som kan ligga bakom hemlöshet. Vi fokuserar på hemlöshet bland kvinnor. För att uppfylla syftet ämnar vi besvara följande frågeställningar:

- Hur ser kvinnornas bakgrund ut?
- Vad är enligt kvinnorna själva orsakerna till att de blev hemlösa?
- Hur ser deras erfarenhet av myndigheter och institutioner ut?

Definition

För att beskriva ett tillstånd där någon helt saknar en egen bostad, är uteliggare eller har väldigt skiftande och provisoriskt boende, använder man ofta begreppet hemlöshet.

För att beskriva situationer där människor har tak över huvudet men inte en bostad som de har full kontroll över, används istället begreppet bostadslös. Det finns en mängd definitioner och flera olika sätt att relatera begreppen till varandra (Giertz, 2000).

År 2005 genomförde Socialstyrelsen en kartläggning av hemlösa i Sverige. Där använde de sig av fyra situationer som definierar de personer som anses vara hemlösa:

- *En person som är hänvisad till antingen akutboende, härbärke, jourboende eller är uteliggare.*
- *En person som är intagen eller inskriven på kriminalvårdsanstalt
Behandlingsenhet
eller
Stödboende inom socialtjänst, landsting, privat vårdgivare, HVB-hem eller SIS-
institution och som planeras skrivas ut inom tre månader efter mätperioden men inte
har någon bostad ordnad inför utskrivningen eller utflyttningen.*
- *En person som är intagen eller inskriven på behandlingsenhet eller stödboende inom
socialtjänst, landsting, privat vårdgivare, HVB-hem eller SIS-institution och som inte
planeras skrivas ut inom tre månader och inte heller har någon bostad ordnad vid
eventuell utskrivning eller utflyttning.*
- *En person som bor tillfälligt och utan kontrakt hos vänner, bekanta, familj eller har ett
tilfälligt inneboende eller andrahandskontrakt och har på grund av denna situation
sökt hjälp av den uppgiftslämnande myndigheten under mätperioden (Socialstyrelsen,
2005, s. 20).*

FEANTSA (the European Federation of National Organisations Working with the Homeless) är en samling av olika europeiska förbund för hemlösas intressen som bland annat jobbar med att ta fram gemensamma definitioner på begreppet hemlöshet för att underlätta jämförelser av statistiska mätningar mellan länder. FEANTSA:s indelning av områden som beskriver olika kategorier hemlöshet liknar till viss del Socialstyrelsens fyra ovan beskrivna hemlöshetssituationer. Indelningen baseras på tre områden som på olika sätt bildar ett hem. Indelningen kallas ETHOS (European Typology on Homelessness and Housing Exclusion) och ser ut så här;

1. Fysisk domän- ändamålsenlig bostad eller utrymme som svarar mot den enskildes och hans eller hennes familjs behov.
2. Juridisk domän- besittningsskydd, dispositionsrätt eller äganderätt till bostaden.
3. Social domän- möjlighet att upprätthålla privatliv och sociala relationer (Socialstyrelsen, 2005, s. 21).

Sedan delar FEANTSA in fyra huvudkategorier av hemlöshet utifrån dessa domäner baserade på hur personens eller hushållets tillgång till dessa ser ut;

1. Utan tak över huvudet
2. Utan bostad
3. Osäkert boende
4. Undermåligt boende (a.a. s.21).

Socialstyrelsens definitioner om personer som sover ute eller på natthärbärge, samt den om inrättningar för tillfälligt boende för hemlösa, stämmer helt överens med de första två kategorierna i ETHOS. Den tredje kategorin passar delvis in, medan den fjärde inte alls ingår i Socialstyrelsens beskrivning (a.a). I vår studie ingår personer som tidigare levt som hemlösa på det sätt som definieras enligt Socialstyrelsens första punkt och Ethos två första kategorier.

Hemmets betydelse

Catharina Thörn skriver i artikeln *Hem/löshet – med andra ord* om John Bergers beskrivning av hemmet såsom den ontologiska mittpunkten som användes som utgångspunkt och kompass för den övriga världen. Enligt Berger förlorar den som förlorar sitt hem också förmågan att sätta gränser mot omvärlden som då riskerar att bli; ”*en förlorad och förvirrad värld av skärvor och fragment*”. Vidare diskuterar Thörn kring hemmet som inte bara fungerar som gränssättare mot omvärlden men också gränser för vad som är främmande och vad som är bekant. Hemmet signifierar ofta det trygga och normala i dagens samhälle. Motsatsen blir således något avvikande och skrämmande. Thörn resonerar kring hemmets betydelse och funktion som något identitetsskapande, de som inte har ett hem hamnar enligt hennes resonemang utanför samhället i omgivningens ögon (Thörn, 2005).

Hilja Tuulik-Larsson skriver i boken *Social omsorg och socialpedagogik* (1998) om vilken innebörd hemmet kan ha för äldre människor. Tuulik-Larsson beskriver dock hemmets betydelse på ett sätt som kan vara relevant för människor i alla åldrar. Tuulik-Larsson beskriver hemmet som ett subjektivt och upplevt fenomen, men att det går att beskriva dess betydelse med vårt språk och innebördstermer.

Bland annat förklarar hon att hemmet är som ett centrum i vardagslivets värld, varifrån vi utgår samt återvänder till hela tiden. Det är behagligt att komma hem, känna den frihet det innebär att kunna stänga dörren om sig och ägna sig åt precis vad man vill. Ofta tar vi hemmets innebörd för givet i vårt vardagsliv, det faktum att vi har vårt hem på en bestämd

plats, i ett särskilt hus där vi får bo och där vi har inrättat vårt hem. Hemmet är den plats som ger skydd mot världen utanför, som skyddar mot väder och vind och främmande faror. Där kan vi vara oss själva i lugn och ro (Blomdahl & Eriksson, 1998).

Metod

Val av metod

För att genomföra studien har vi använt oss av en empirisk undersökning, bestående av kvalitativa intervjuer med före detta hemlösa kvinnor.

Eftersom vi inte hade någon hypotes att utgå ifrån och inte heller var ute efter att göra några generaliseringar kan vi närmast säga oss ha ett abduktivt tillvägagångssätt. Vi ville låta intervjuerna få företräde och på så vis också kunna lämna utrymme för nya föreställningar som sedan kan sättas in i ett sammanhang. Hos abduktionen finns ett så kallat heuristiskt värde som låter det kreativa få företräde framför det strikt logiska. På så vis kan nya erfarenheter och tvivel ge nya föreställningar som sedan kan införlivas med det som tidigare skapade otillfredsställelse (Sohlberg, 2009).

Vi ville genom vår intervjustudie försöka förmedla vad som kan försätta människor i en situation som leder till hemlöshet. Med hemlösa menar vi kvinnor som varit hänvisade till antingen akutboende, härbärke, jourboende eller varit uteliggare. Det här ingår som en första punkt i Socialstyrelsens definition av hemlösa (Socialstyrelsen, 2005, s. 20).

Intervjuerna har varit individuella, för att samtliga informanter ska kunna uttrycka sig så fritt som möjligt, och för att undvika risken att de påverkas av varandra.

Vi har valt att använda oss av semistrukturerade intervjuer. Denna form tror vi passar bäst för vårt syfte då vi dels kan följa en struktur, samtidigt som det finns utrymme för viss frihet och förändringar gällande frågornas form (Kvale, 1997).

Det är viktigt att våra informanter får utrymme att själva berätta om sin livsvärld och verklighet så som de uppfattar den.

Studien är narrativ då vi är intresserade av informanternas egna berättelser och förklaringar till varför de blivit hemlösa. I informanternas beskrivningar av sina liv finns en kronologi med händelser som ger ett slags processperspektiv. Själva beskrivningen av processen som ledde till hemlösheten står i fokus, och informanternas individuella berättelser är utgångsläget för undersökningen. Vår studie grundas på våra intervjupersoners sammanhängande livsberättelser. Vårt narrativa perspektiv betyder att vi i analysen har utgått från dessa berättelser i kronologisk ordning (Sohlberg, 2009). Varje del av berättelsen kopplas samman

med de övriga delarna beroende av när en händelse inträffat och tillsammans skapar de sedan en helhet som går att relatera till tidsmässigt, en slags temporal tidsbaserad logik som används för att se vad som hänt under en viss period. Det narrativa perspektivet fokuserar också på det unika och detaljerade snarare än det generella (a.a.).

Urval

Vi valde att kontakta olika intresseorganisationer för hemlösa kvinnor för att informera via mail och telefon om vår studie och på så vis hoppades vi få hjälp att finna informanter, något som visade sig vara svårt och tidskrävande. Intresset från organisationernas företrädare att förmedla kontakter var litet och därför kontaktade vi före detta hemlösa kvinnor direkt. Vi gick till KRIS Stockholm (Kriminellas Revansch I Samhället) och deltog i ett av deras morgonmöten för att informera om vår studie. Vid det tillfället befann sig inte så många personer i lokalen som passade för vår studie men vi blev upplysta om att det fanns minst en person som hade levt som hemlös och som skulle finnas på plats vid ett annat tillfälle. Därefter lämnade vi skriftlig information om studiens syfte till personalchefen som förmedlades till den berörda personen. Vi återvände sedan till KRIS och träffade nämnda kvinna, som ville delta.

En annan kvinna som tidigare varit medlem i KRIS kunde vi kontakta då en av oss gjort en praktikperiod där och hon var också villig att bli intervjuad. Den kvinnan gav även ett namn på en annan kvinna som hon trodde skulle vara passande. Vi tog därefter kontakt med henne via telefon och efter delgiven information bestämde vi tid för en intervju. Vår tredje informant kunde även hjälpa till med att förmedla vår sista och fjärde informant.

Samtliga kvinnor som vi har genomfört intervjuer med, har varit eller är fortfarande verksamma inom KRIS.

För att genomföra studien ansåg vi att fyra informanter var tillräckligt. Det verkade rimligt eftersom vi var intresserade av att ta del av deras individuella livsberättelser och inte var ute efter att göra några kvantifieringar.

Det enda kriteriet vi hade angående urvalet var att det skulle vara kvinnor som inte längre lever som hemlösa då vi hoppades att de därigenom fått viss distans till sin tidigare situation och lättare kunde prata om orsakerna bakom deras tidigare hemlöshet. Vår tanke var att de lättare skulle kunna redogöra och se tillbaka på det som hänt om det inte var alltför nära in på rent tidsmässigt. Genom att rikta oss till före detta hemlösa hoppades vi också utsätta dem för en mindre påfrestning än om de fortfarande levt som hemlösa idag.

Vi var som sagt inte ute efter ett representativt urval för att kunna göra några generaliseringar, men det var viktigt att det var kvinnor som alla levtt som hemlösa under en eller flera sammanhängande perioder i sitt liv. De kvinnor vi intervjuat kan sägas höra till den första punkten enligt Socialstyrelsens definition av hemlösa och därmed också de första två kategorierna i ETHOS definition.

Metodbeskrivning

Utifrån våra frågeställningar, vårt syfte och litteraturen vi tagit del av utformade vi en intervjuguide med frågor som vi hoppades täcka in de områden vi varit intresserade av. Denna guide använde vi sedan som utgångspunkt vid samtliga intervjuer för att få en viss struktur. Däremot har följdfrågorna sett lite olika ut beroende på de svar vi fått men vi har ändå försökt hålla oss till de ursprungliga frågorna. Genom vår narrativa utgångspunkt har vi visserligen fokuserat på individens egna berättelse och låtit informanterna berätta om sina liv men då utifrån vårt frågeområde och i tidsenlig ordning (Neuman, 2003).

En utav oss har hållt den huvudsakliga intervjun, det vill säga genom att ställa frågor ifrån vår mall samt aktivt lyssna och ställa eventuella följdfrågor, medan den andra också lyssnat samt kontrollerat att alla frågeområden täcks in. Vi har turats om gällande ansvaret för intervjuerna och således genomfört två stycken vardera.

Intervjuerna har varat mellan 45 minuter och en dryg timme och hållts på en för informanterna så bekväm plats som möjligt. De fick möjlighet att själva bestämma var intervjuerna skulle hållas. Därigenom önskade vi kunna skapa en situation med möjlighet att föra ett så naturligt samtal som möjligt (Kvale, 1997).

Två av informanterna intervjuades efter önskemål på deras respektive arbetsplats, en kvinna valde att bli intervjuad i sitt hem och den sista intervjun hölls i ett bokat rum på Campus Ersta.

Vi har använt oss av bandupptagning, med intervjupersonernas godkännande, för att kunna återge datan på bästa möjliga sätt. Det har också gjort att vi kunnat transkribera och redovisa materialet mer korrekt. Dessutom har vi i och med detta haft större möjlighet att koncentrera oss på det som sägs vid varje intervjutillfälle. Vi har skrivit ut intervjuerna ordagrant men valt att utelämna känslouttryck eller pauser och dylikt och därmed har säkerligen tolkningen påverkats i viss mån då man går miste om till exempel ironi (a.a.).

När vi sedan analyserat materialet har vi använt oss av så kallad meningskoncentrering av intervjuutskriften som innebär att vi sammanställt datan i koncentrerade sammanfattningar

för att på så vis få fram det mest väsentliga i innehållet. Vi har börjat med att läsa igenom intervjuerna som helhet och sedan har vi gjort en tematisering utefter de områden som framkommit. Vidare har vi kopplat temana till den forskning och litteratur som vi använt oss av tidigare i studien i den mån det har gått för att försöka besvara de frågeställningar vi ställt upp (Kvale, 1997).

Metodproblem

Det som kan anses vara problematiskt med vår studie är urvalet för våra intervjuer. Vi är medvetna om att det kan vara en nackdel att samtliga informanter har varit aktiva inom en och samma förening. Detta innebär att de har vissa gemensamma nämnare såsom kriminalitet och/eller missbruk. Dock så har det varit svårt att överhuvudtaget komma i kontakt med personer som levt som hemlösa via andra organisationer, vilket hade varit det optimala med tanke på att få en större spridning. Det kan också tänkas att resultatet sett annorlunda ut om vi inte intervjuat kvinnor som samtliga är vana att bli intervjuade och berätta om sina tidigare liv. Det kan ses som både positivt och negativt. Resultatet av intervjuerna har också varit varierande. Några har svarat väldigt utförligt på vissa områden medan andra har svarat mer kortfattat. Under intervjuerna har vi uppmärksammat att några områden har varit mer känsliga för vissa och vi har då valt att avstå från att beröra ämnet vidare. Det var ett övervägande vi gjorde då vi tyckte att etiken skulle komma före nyfikenheten att fråga vidare. Steinar Kvale skriver angående intervjuetik att ibland måste intervjuaren ta hänsyn till informantens välbefinnande även om det finns en önskan att utforska ett ämnesområde vidare (Kvale, 1997).

De svårigheter som vi upplevt i samband med intervjutillfällena kan ha att göra med vår brist på erfarenhet vad gäller att ställa frågor. Enligt Steinar Kvale så är intervjuaren det främsta forskningsverktyget som avgör när och på vilket sätt frågorna ska ställas för att få ett så bra resultat som möjligt (a.a.).

Att en utav oss är bekant med en av informanterna sedan tidigare kan också ha inverkat på resultatet men vi tror att det också kan ha varit en fördel på så vis att det funnits ett förtroende för oss som intervjuare som gjort det lättare att dela med sig vid intervjutillfället. Även om det kan tänkas att kvinnornas bakgrund med missbruk och kriminalitet gjort att vi inte fått så stor spridning så är det ändå fyra olika kvinnor och individer med olika bakgrund som har sin egen unika historia att berätta. Tre av kvinnorna är ungefär i samma ålder medan en av dem är betydligt yngre. Kanske hade det varit intressant med en större åldersmässig variation.

Etiska aspekter

Innan vårt arbete med studien har vi tagit del av vad som står i Vetenskapsrådets forskningsetiska principer inom humanistisk- och samhällsvetenskaplig forskning och gjort bedömningar utefter dessa. Vetenskapsrådet har fyra huvudkrav på forskningen; Informationskravet, samtyckeskravet, konfidentialitetskravet och nyttjandekravet (Vetenskapsrådet 2002).

Genom att ha delgivit våra informanter information om syftet med vår uppsats, hur vi kommer att gå tillväga, hur vi hanterar uppgifterna, att man kan välja anonymitet, att det är frivilligt och att man när som helst kan välja att avbryta sin medverkan har vi följt informationskravet.

Samtyckeskravet har vi uppfyllt genom att vi vid varje intervju gått igenom all information ännu en gång och fått ett informerat samtycke genom en muntlig bekräftelse från våra informanter då vi ansett att ett skriftligt avtal inte var nödvändigt. Innan varje intervju tog vi också reda på om personen vill vara anonym eller inte.

Intervjumaterialet har hanterats konfidentiellt och endast av oss vid transkribering, samt förstörts efter avslutad uppsats för att följa konfidentialitetskravet. Eftersom vi inte har haft för avsikt att använda vårt material till annat än vår uppsats liksom att vi informerat våra informanter om hur vi hanterat materialet och var den färdiga uppsatsen kommer att finnas tillgänglig har vi också följt nyttjandekravet.

Vi anser inte att vi har genomfört vår studie på ett sätt som gör att den omfattas av det som står i lagen (2003: 460) om etikprövning av forskning som avser människor, och den behöver således inte heller genomgå en prövning i etiska rådet. I den lagen finns bestämmelser med syftet att skydda enskilda individer och respektera människovärdet vid forskning. Självklart har vi också i vår hantering av personuppgifter följt samtliga krav enligt § 13 Personuppgiftslagen (1998: 204).

Vi har diskuterat sinsemellan huruvida vår studie skulle kunna uppfattas som oetisk på grund av att det handlar om en utsatt grupp. Dock anser vi att det vore värre om vi valt att inte intervjua en viss grupp människor för något som vi skulle anta vara på ett visst sätt, i deras ställe. Detta stöds också av forskningsrådet;

Det vore närmast oetiskt att avstå från att bedriva forskning kring faktorer som kan komma att t.ex. förbättra människors hälsa och livsvillkor, undanröja fördomar eller höja människors medvetenhet om hur de på ett rikare sätt kan utnyttja sina egna resurser. Exempel på sådan forskning är studier av samband mellan arbetsmiljöfaktorer och psykiska och fysiska störningar samt utvecklingsstudier rörande uppkomstmekanismerna bakom mänskligt och socialt lidande; t.ex. alkoholism, kriminalitet och liknande problem (Vetenskapsrådet, 2002, s. 5).

Vi har även tagit i beaktning att det eventuellt kunnat uppstå känslig information och väcka starka känslor vid våra intervjuer och vi har pratat med informanterna om detta inför varje intervjutillfälle för att kunna hantera och bemöta det på bästa sätt.

Validitet och reliabilitet

Vårt syfte handlar om att skapa en ökad förståelse för vilka orsaker som kan ligga bakom hemlöshet när det gäller kvinnor.

Eftersom vi gjort kvalitativa intervjuer är tillförlitligheten i dessa svår att mäta då informanterna bara kan uttala sig om ämnet utifrån sina egna erfarenheter och livsvärld, så som de upplevde det vid tillfället för intervjun.

Bandinspelningen höjer reliabiliteten då man lättare kan försäkra sig om att man uppfattat informationen rätt. Vi har ställt likadana frågor utifrån vårt formulär till samtliga informanter för att skapa en regelbundenhet i metoden som också kan öka reliabiliteten (Neuman, 2003). Vi kunde då också lättare jämföra intervjupersonernas svar i analysen.

Vi var två vid varje intervjutillfälle för att motverka subjektiva tolkningar och även på så vis kunde reliabiliteten i studien höjas (a.a.).

Vi har också valt en metod som vi tycker gått i linje med vårt syfte och frågeställningar, och vi har under arbetet med studien återkopplat till syftet hela tiden för att endast undersöka det vi vill undersöka och inget annat (Thurén, 2004).

Validiteten i en kvalitativ studie beror också på tillförlitligheten hos intervjupersonerna, med tanke på detta valde vi att intervjua kvinnor som tidigare levt som hemlösa och som idag lever ett drogfritt liv. Detta med förhoppning om att de skulle fått viss distans till sin tidigare situation och kunna berätta utan alltför stor känslomässig påfrestning (Kvale, 1997).

Ansvarsfördelning

Vi har till stor del arbetat med denna uppsats tillsammans. Eva har enskilt författat de delar som går under titeln Hemlöshet genom tiderna samt Individuella, Institutionella och Strukturella orsaker till hemlöshet och Frida har enskilt skrivit avsnittet om Stämplingsteori och Avvikarkarriären. Övriga avsnitt har vi skrivit eller omarbetat gemensamt.

Litteratur och forskning

Vi har funnit en gedigen mängd litteratur som behandlar temat hemlöshet, svensk likväl som internationell. Eftersom vi valt att studera bakomliggande faktorer kring specifikt kvinnors hemlöshet har vi sorterat litteraturen efter de böcker som huvudsakligen beskriver eller behandlar den problematiken. Vi är medvetna om att det inte finns en enkel förklaring till hemlöshet. Utifrån det har vi valt böcker och artiklar som tar upp några möjliga orsaker på både ett individuellt, institutionellt och strukturellt plan. Vi ville få med så många olika infallsvinklar som möjligt för att kunna arbeta fram ett bra frågeformulär att utgå ifrån, när vi sedan genomförde de individuella intervjuerna.

För att hitta passande litteratur och artiklar har vi använt oss av Ersta Sköndals Bibliotekskatalog, databaserna LIBRIS och EBSCO samt sökmotoren Google. Sökord som vi använt är: *homeless, homelessness, homeless women, bostadslös, hemlösa, hemlöshet, hemlöshet statistik, hemlöshet kvinnor* samt *hemlösa stockholm*. Ordet *hemlöshet* gav 180 träffar i LIBRIS databas, medan *hemlöshet kvinnor* gav 25 träffar. När det gäller statistik har vi även använt oss av Socialstyrelsens publikationer.

Ulla Beijer är en svensk forskare som behandlat ämnet kvinnor och hemlöshet i flertalet studier. Vi har tagit del av hennes FOU-rapport *Hemlösa kvinnor i Stockholm* (Beijer, 1998). Sociologen Catharina Thörn (2004) analyserar i sin bok *Kvinnans plats(er)* dagens bilder av hemlöshet i allmänhet samt hemlösa kvinnor i synnerhet.

Anette Rosengren har bidragit till forskningen genom sin dokumentation av hemlösa kvinnors erfarenheter (Rosengren, 2003).

Vi har använt två centrala texter av Hans Swärd som tar upp hemlöshetens bakgrund och historia ur ett mer allmänt perspektiv. De heter *Hemlöshet* (2008) och *Hemlöshet - Fattighedsbevis eller Välfärdsdilemma?* (1998).

Kvinnors hemlöshet

Anette Rosengren (2003) har genomfört en studie som baseras på 60 hemlösa kvinnor. Rosengren skriver att hemlösa kvinnor inte alls är en homogen grupp, även om de ofta har väldigt mycket gemensamt. De har olika personligheter, inre styrka, erfarenheter, uppväxtförhållanden, behov och inställning till droger som bidragit till att de senare hamnat i hemlöshet. Kvinnornas marginalisering förefaller ha utvecklats i ett förlopp över tid och sedan ha cementerats genom hemlösheten. Hemmet som tidigare var en stabil punkt i tillvaron

försvann i och med hemlösheten. Denna hemlöshet har enligt kvinnorna också ökat deras användning av alkohol och narkotika. Särskilt för uteliggare är att droganvändandet kan bli en överlevnadsstrategi då det annars är svårt att orka med det hårda livet utan något som ger energi och dövar förtvivlan. Officiellt brukar vräkningar bero på obetalda hyror och att grannar klagat. Efter en vräkning tvingas man sedan bo på institutioner för hemlösa, hos bekanta, på härbärgen eller ”i portar” exempelvis skyddsrum, källare, cykelrum.

Kvinnorna i Rosengrens studie beskriver att det är mycket svårare nu än på slutet av 1980-talet och början på 1990-talet att kvalificera sig för ett nytt eget hem igen. De ser det som att bostäder utlåts som en belöning för drogfrihet och inte för att det är en social rättighet.

Bostadsbolag och myndigheter ser de hemlösas droganvändande som ett större problem än det faktum att de inte kan stänga en dörr om sig. Enligt Rosengren gör detta att hemlösa känner sig överflödiga i samhället, behandlade som värdelösa och som objekt för myndighetsutövning. Hon skriver vidare att vid vräkningar sätter socialtjänsten in insatser bara när det förekommer barn i bilden. Dessutom har många av dessa kvinnor en sådan bitter syn på socialtjänsten att de upplever den kontakten som meningslös (a.a.).

Medan de finns dem som anser att hemlösa, drogberoende kvinnor har gjort valet att leva oansvarigt och att de skiljer sig stort från ”vanliga” kvinnor, finner Rosengren att skillnaden i grunden inte nödvändigtvis är så stor. De bär på ungefär samma värderingar och normer som även övriga samhället är uppbyggt på. Däremot har de personliga, sociala och kulturella erfarenheter som vanligtvis inte alla andra har. I allvarliga problemsituationer saknar de ett socialt nätverk som i regel backar upp människor, och hamnar således i en beroendesituation till myndigheter (a.a.). Catharina Thörn beskriver hur vissa kvinnor i hennes studie undflydde verksamheter riktade mot dem för att de upplevde det stigmatiserande att vara där, och andra gick in i relationer för att inte verka lösaktiga inför omgivningen. Ändå hade nästan alla uppfattningen om att andra hemlösa kvinnor, men inte dem själva, var utnyttjade och utsatta. Thörn menar också att hennes intervjupersoner inte skämdes så mycket över själva situationen som hemlös, utan mer över att bli identifierade som hemlösa. Kvinnorna berättade också om hur de vid de tillfällen som de känt sig som en i mängden, hade upplevt det offentliga rummet som en slags tillflyktsort från stigmatiseringen som avvikare. I situationer där de var beroende av exempelvis en sovplats eller inte kunde hålla sig rena, blev det offentliga rummet istället en plågsam miljö att vistas i (Thörn, 2004).

De hemlösa kvinnorna kommer ibland i skymundan på grund av att de inte syns lika mycket som männen, deras hemlöshet kan vara mer dold. När hemlösa kvinnor figurerar i media kan de också porträtteras på ett sätt som reproducerar negativa bilder som är

missvisande (a.a.). De föreställningar som finns om den hemlösa kvinnan och som skiljer henne från den hemlöse mannen, handlar enligt Catharina Thörn främst om hennes sexualitet. Hon återges ofta som till exempel ett offer för männen, skamfylld, svag och sexuellt utnyttjad (a.a.).

Under mitten av 1900-talet genomförde Gunnar Inghe flertalet studier bland socialt marginaliserade grupper i Sverige som användes som underlag i arbetet med de hemlösa. Hans studie *Klientelet på ungarshotellen* är den som rönt störst uppmärksamhet men Inghe genomförde också under den här tiden en studie av hemlösa kvinnor (Börjeson, 2007). Han beskriver den syn som präglade uppfattningen av hemlösa kvinnor såhär:

Hotellet Spjutet bedrivs av Bospisningsföreningen i Stockholm och är sålunda avsett för de kvinnor, som motsvarar klientelet på ungarshotellen för män. Erfarenheten har dock visat, att det är en betydande skillnad mellan klientelet på hotellet Spjutet och klientelet på de manliga ungarshotellen. Det manliga klientelet är betydligt större. På Spjutet samlas i gengäld kvinnor med en synnerligen brokig flora av svåra sociala och psykiatriska problem. Alkoholmissbruk är inte lika vanligt som på hotellen för män men ingalunda ovanligt. En del av kvinnorna sägs vara sexuellt vidlyftiga, andra psykiskt avvikande eller klart sinnessjuka (Inghe, 1962b).

Hemlöshet genom tiderna

Hemlöshet - ett socialt problem

Runt sekelskiftet 1900 fick staten i många länder rätt att göra ingripanden mot människor som kunde sägas vara bärare av sociala problem i form av misskötsamhet, alkoholism, sjukdom, prostitution och hemlöshet (Swärd, 2008).

Dessa ingrepp ledde till en diskussion om relationen mellan individen och staten. I takt med en ökad demokratisering utkristalliserades också vissa svagare grupper som inte omfattades av den tidens rättigheter. En ny medvetenhet väcktes gällande sociala problem och vilka åtgärder som skulle vidtagas (a.a.).

Swärd utgår från en modell över hemlöshetsfrågan under fyra tidsperioder som kan ge en intressant överblick. Under 1800-talet sågs hemlöshet som resultatet av ett fattigdomsproblem till följd av industrialismens framväxt men också som ett moraliskt problem.

Fattigdomsrelaterade problem kopplades till den förändring som skedde i samhället och filantropiska rörelser belyste vikten av sociala åtgärder och sociala reformer.

I takt med att välfärdssamhället växte fram sågs sociala problem som en ojämn fördelning av arbete och bostäder. I städerna var bostadssituationen bekymrande då det fanns en akut

brist på bostäder. Många var extremt fattiga och utan arbete, detta tvingade i sin tur fram en förflyttning av arbetskraften ut på landsbygden. Vid högkonjunktur satsades pengar på industri och handel istället för bostadsbyggande men när det väl byggdes blev hyrorna alldeles för höga. Det slutades därmed att byggas nya bostäder eftersom det inte var lönsamt då människorna inte kunde betala hyrorna och bostadsbrist följde därpå (a.a.).

Många familjer nödgades att bo på vindar, uthus och dylikt och situationen såg likadan ut i flertalet andra europeiska städer. Som åtgärder mot rådande sociala problem skapades olika metoder för att normalisera och skydda de fattiga och utsatta i samhället. Det var frivilligorganisationer och fattigvården som stod i spetsen i arbetet med att åtgärda bostadsproblematiken (a.a.).

I mitten av 1800-talet inrättades de första härbärgena för hemlösa efter att man kommit fram till att fängelsestraff hade en dålig inverkan på "lösdrivarna". Det fanns också något som kallades "ungkarlshotell" som i ett initialt skede riktade sig till arbetare på resande fot men som senare kom att hysa även hemlösa. Under slutet av 1800-talet sattes fler åtgärder in för att råda bot på bostadsbristen. Kommunerna gjorde vissa insatser men hade fortfarande en liten roll i jämförelse med frivilligorganisationer. Det var de filantropiska organisationerna som stod för den huvudsakliga hjälpen för hemlösa kvinnor. När de allteftersom försvann gick inte kommunen in och hjälpte kvinnorna med alternativ, som man gjorde för de män som befann sig i samma situation. I början av 1900-talet fanns en asylverksamhet som fungerade som ett härbärke för invandrade kvinnor. Det lades ned efter några år då det inte ansågs finnas något större behov. Detta trots att de kvinnliga invandrarna var lika många som de manliga (Beijer, 1998). Industrialiseringen i kombination med avregleringen av arbetsmarknaden och en ökad inflyttning till städerna försvagade bandet mellan arbete och bostad som tidigare varit starkt förknippade med varandra (Sahlin, 2001). Under de första årtiondena på 1900-talet ökade opinionen för ett större statlig ansvar gällande bostadspolitiken. Dock dröjde det till 1940-talet innan bostadsfrågan blev statens ansvar (Swärd, 2008).

Arbetsmarknadspolitiken och bostadspolitiken formades så för att skapa ett mer jämställt samhälle (a.a.).

Ett stort varmt hem åt alla

Under kommande period 1930-, 1940- och 50-talet, utvecklades folkhemstanken där välfärden var ett väsentligt begrepp. Fokus hade flyttats från arbetsmarknaden till hemmet. Som svar på den ekonomiska krisen och arbetslösheten under 1930-talet blev alltfler medborgare hemlösa då de slogs ut från bostadsmarknaden. En ny bostadspolitik utvecklades,

bostadsbyggandet blev statligt reglerat och målet var att alla skulle ha en bostad (Swärd, 2008).

Detta krävde en radikal förändring av den tidigare bostadspolitiken för att utrota fattigdom och bostadsbrist. Man skulle bygga bort bostadsbristen och satsa på att expandera istället för att spara. Tanken var att alla skulle ha en hyra som inte låg över 20 procent av den genomsnittliga inkomsten.

Allmännyttan utvecklades av kommunerna, på uppdrag av riksdagen. Kommunerna skulle producera hyreslägenheter och fick ansvar för bostadsbeståndet (a.a.).

Genom olika reformer och lagar utökades nu samhällets ansvar för de fattiga och utslagna. Detta inkluderade dock inte alla grupper i samhället. Det boende som erbjöds hemlösa kvinnor var ett härbärke kallat ”Hemmet för arbetslösa kvinnor och Hembiträdesföreningen” som drevs i Frälsningsarméns regi. Det lades sedermera ned på grund av ett starkare intresse för övernattningsplatser för män och fortsatt utbyggnad av ungarshotell, trots att många kvinnor levde som utsatta (Beijer, 1998). Härbärgen och ungarshotell byggdes ut i och med att de flesta övernattningsplatser för hemlösa var fullbelagda. Det fanns därefter, på 50-talet, flertalet möjligheter för män att få nattlogi i Stockholm, sammantaget cirka 3000 platser. Spjutet var det enda alternativet som då stod till buds för hemlösa kvinnor (a.a.). Under mitten av 1900-talet, började socialtjänsten också upplåta specialkontrakt på lägenheter. Specialkontrakt innebär en bostad med särskilda villkor och utan besittningsskydd. Villkoren kan vara att hyresgästen ska hålla sig drogfri samt följa en individuellt utformad arbetsplan. Dessa speciella boenden introducerades i samband med att institutionsboende skulle prova ett självständigt boende innan utskrivning. Även om folkhemstanken var god fanns det fortfarande en bostadsbrist till följd av en låg produktion under andra världskriget (Sahlin, 2007).

Normalisering och avinstitutionalisering

På 1960- och 1970-talet diskuterades hemlöshet flitigt inom flera områden; institutionsvården, forskning, media samt bostadspolitik. En avinstitutionalisering skedde så på slutet av 1970-talet där många hemlösa slussades ut från institutionsboende till egna lägenheter (Swärd, 2008). En optimism rådde och hemlösheten sågs som ett restproblem som nu skulle åtgärdas. Nykterhetsnämnden bedömde 1964 att det fanns ett ungefärligt behov av 1300 övergångs- eller träningslägenheter för individer med missbruksproblem. Utöver att träna klienter att hantera ett eget boende så fanns det också ett behov av alternativ för de som förpassades från den reguljära bostadsmarknaden (Sahlin, 2007).

1965 kom det så kallade "Miljonprogrammet" till stånd. Det innefattade tanken att en miljon nya lägenheter skulle produceras inom en tioårsperiod. En lägenhet skulle vara en social rättighet (Swärd, 2008). Miljonprogrammet lyckades med sitt mål och på 1970-talet fanns istället ett överskott på bostäder. Insatserna för de hemlösa hade vid den här tiden blivit mer uppsökande och många åtgärder inrättades inom vården såsom alkoholkliniker och avgiftningsenheter för att hantera beroendeproblematiken. Ungkarlshotell och härbärgen ansågs vara förlegade och kommunerna startade en utplacering av sina klienter i eget boende (a.a.).

En rejäl satsning gjordes för de hemlösa som marginaliserad grupp både vad gäller behandling och utslussning till eget boende. Det fanns en idé om att i stort sett alla individer skulle klara av ett eget boende bara de fick den hjälp som erfordrades (a.a.). Behovet av hjälp riktad till hemlösa kvinnor kvarlåg dock. Fram till 1972 fanns något som benämndes "Kvinnobyran" dit hemlösa kvinnor kunde vända sig. Den lades ned utan att integreras med de hemlösa männens motsvarighet; "Byran för bostadslösa män" (Beijer, 1998).

Under slutet av 1970-talet och början av 1980-talet hänvisades hemlösa kvinnor till antingen ett manligt härbärke eller ungarlshotell. Det var de enda alternativ förutom hotell som fanns att tillgå. Några utav kvinnorna utnyttjades då sexuellt av de manliga gästerna och tvingades till prostitution. Många kvinnor blev efter en tid avvisade eller "portade" från ungarlshotellet, i större utsträckning än männen. De ansågs vara störande, besvärliga och lösaktiga. 1983 startades ett nytt härbärke för hemlösa kvinnor, Hvilan, som fungerade som ett slags inackorderingshem (Beijer, 1998).

Den nya hemlösheten

Efter 1985 talas det om "den nya hemlösheten". Vissa forskare menar att det finns en ny syn på sociala problem och att diskursen ser annorlunda ut i media. Tidigare hade man talat om hemlösa som "medelålders, missbrukande män". Efter en relativt låg hemlöshet under 1970-talet märktes under slutet av 1980-talet en ökande hemlöshet bland andra grupper än den tidigare nämnda. De som berördes av "den nya bostadslösheten" var främst kvinnor och invandrare. Dock är uttrycket diskutabelt eftersom dessa grupper alltid funnits bland hemlösa.

Rosengren (2003) pratar istället om en återupptäckt hemlöshet i sin bok *Mellan ilska och hopp*. Hemlösheten har dock ökat bland dessa grupper i flera andra länder under den här tiden och då framförallt i storstäder. Detta kopplas bland annat till att de bostadsbolag som tidigare haft hemlösa som hyresgäster nu blivit mer restriktiva gentemot hyresgäster som kunde antas

vara problematiska. Omoderna lägenheter revs och härbärgen och ungarshotell fanns inte längre att tillgå i samma utsträckning.

I början av 1990-talet genomfördes en avreglering av bostadsmarknaden och lagen om bostadsanvisning hävdes. Den hade tidigare gett kommunerna möjlighet att fördela lägenheter med hänsyn till sociala faktorer. Investeringsbidraget för nybyggande av bostäder drogs in och bostadsbristen var ett faktum. Det blev också svårare för resurssvaga hushåll att söka bostäder när bostadsförmedlingar lades ned på många håll. Skattereformen orsakade en höjning av hyrorna samtidigt som det blev svårare att erhålla bostadsbidrag (Swärd, 2008). I storstäderna byggdes under denna period många institutioner upp av frivilligorganisationer som en slags nödlösning på den ökande hemlösheten. Många nya hyresförhållanden uppkom också i form av specialkontrakt, övergångslägenheter och lägenheter med sociala kontrakt. Ingrid Sahlin menar att det inte är helt klart huruvida detta har varit en hjälp eller tvärtom ökat den redan befintliga otryggheten bland de berörda problemgrupperna (Sahlin, 1996). “Den nya hemlösheten” har bemötts av ny och snabb uppbyggnad av härbärgen med frivilligorganisationer som grundare och en sekundär bostadsmarknad. Den kan också sägas ha en mer strukturell bakgrund medan den tidigare hemlösheten sammankopplades mer med individen och individens ansvar (Swärd, 2008).

För de hemlösa kvinnornas del etablerades en sektion för dem vid Socialvårdsbyrån för bostadslösa män och namnet ändrades sålunda till Socialvårdsbyrån för bostadslösa (Beijer, 1998).

Hemlöshet ur ett individuellt perspektiv

De individuella orsakerna bakom hemlöshet kan vara arbetslöshet, skilsmässa, psykiska funktionshinder, uppväxtförhållanden, relationsproblem samt alkohol- och drogmisbruk. Utsikterna att få tillgång till en egen bostad är ofta dåliga för de kvinnor som lider av psykisk sjukdom och/eller har ett pågående missbruk.

Hyresvärdarna är idag mer restriktiva när det gäller att ta emot hyresgäster som kan anses vara problematiska. Socialtjänsten ställer ofta villkor på drogfrihet för att få tillgång till en bostad. Beijer redogör för att det idag inte finns tillräckligt många eller anpassade bostäder för hemlösa kvinnor. Detta resulterar i att många kvinnor med svår psykisk problematik tvingas bo på härbärgen. Något som i sig innebär en svår påfrestning, både för dem själva liksom för omgivningen. De kvinnor som även har ett samtida missbruk har det ännu värre och dessutom ofta svårare att få adekvat hjälp. Många hemlösa som bor på härbärgen riskerar därför att fastna där utan att komma vidare (Beijer, 1998).

Beijer framlägger att det idag antagligen finns en större individuell problematik bland dagens hemlösa. Hon hänvisar till en undersökning av 83 hemlösa män som genomförts mellan 1995 och 1996. Den visade att 75 procent av männen led av psykiska sjukdomar. 50 procent led av någon form av psykisk sjukdom i kombination med ett gravt missbruk. De med dubbel problematik hade kontakt med både psykiatri och socialtjänsten. Undersökningen visade att hjälpen för denna grupp var bristfällig både från socialtjänstens sida såväl som sjukvården, liksom att insatserna riktade mot dem var ineffektiva. Detta härleddes till dåligt samarbete mellan de två organen (a.a.).

Den faktor som anses vara utlösande i många fall för specifikt kvinnors hemlöshet är relationer som tar slut. Vissa kvinnor lever i våldsamma relationer där de blir misshandlade och tvingas på så sätt att bli hemlösa för att komma ifrån den misshandlande partnern. Exkluderingen från arbetsmarknaden och andra sociala arenor är det största problemet för individer i marginaliserade positioner i hela Europa. De som lever som hemlösa är socialt och ekonomiskt utsatta av en eller flera orsaker. Psykiska funktionshinder och missbruk är vanliga företeelser bland de hemlösa men det är svårt att urskilja vad som ger vad, ibland är det hemlösheten i sig som utlöser en psykos eller ett missbruk. Oavsett när en psykisk sjukdom eller ett drogberoende tagit sin början så förstärker ofta bostadslösheten beroendet eller den psykiska ohälsan (Rosengren, 2003). När de individuella faktorerna lyfts fram finns det resonemang kring både de hemlösa individerna som sköra, bräckliga och utstötta likväl som den lite mer romantiserade bilden av den frihetsälskade självständiga avvikaren.

Denna process har även forskare medverkat i menar Margareta Järvinen (2003) och skriver att berättelserna som förmedlats genom samhällsvetenskapen består av två olika standardhistorier. En historia handlar om sjukdom, misär och avvikelse medan den andra är romantiserad och beskriver den hemlöse som någon med egen fri vilja som valt detta alternativa och okonventionella liv självmant.

Hemlöshet ur ett institutionellt perspektiv

Marcus Knutagård skriver om de institutionellt förankrade förklaringar som står bakom beslut och insatser hos socialsekreterare och hyresvärdar. Bedömningarna grundar sig huvudsakligen på att drogmissbrukare måste ta sig ur missbruket innan det finns möjlighet att få en egen lägenhet. Missbruk, psykisk sjukdom, kriminalitet, tidigare vräkningar och arbetslöshet är omständigheter som väcker reservation hos hyresvärdarna och socialsekreterarna och gör det svårt att ta sig in på hyresmarknaden igen efter en vräkning. Den vräkta hyresgästen blir först

utesluten från det aktuella bostadsföretaget i flera år och det föreligger stor risk att andra hyresvärdar inte heller vill ha denne som gäst (Knutagård, 2007).

Enligt Thörns studie vill vissa kvinnor undvika att söka hjälp för sin hemlöshet hos socialtjänsten på grund av rädsla för att de då ska omhänderta barnen. Det är vanligt att mödrar som förlorar sina barn till myndigheter känner skuld, skam och ångest samt blir deprimerade för detta. För att skydda sig från dessa känslor kan kvinnan välja att kliva av samhället och bli hemlös. Det kan uppfattas som att kvinnan då gjort ett aktivt val att bli hemlös, men det var i stället dessa starka känslor som fick henne att ta beslutet. Thörn menar att socialtjänsten till viss del kan sägas vara en orsak till att hemlösa kvinnor hellre väljer hemlöshet, och det är när socialtjänsten inte visar sig ha förmåga att hjälpa kvinnorna. Det finns en kritik som riktar sig till myndigheters, då främst socialtjänsten, förmåga att hjälpa på ett konstruktivt sätt. Ofta ses de istället som ett hot om att bli fråntagen sina barn. Många hemlösa med beroendeproblematik undviker därför kontakt med sociala myndigheter (Thörn, 2004). Vissa forskare menar att det finns ett samhälleligt motstånd mot att ge de hemlösa egna bostäder. Det finns också ett behov av speciellt anpassade bostäder, fler resurser hos socialtjänsten och en allmänt större kunskap om vilka krav som är realistiska att ställa på hemlösa. Byråkratin kan sätta käppar i hjulen för vem som helst och har man dessutom skulder och vräkningar i sina papper blir det väldigt svårt att få en egen bostad (Rosengren, 2003). Här analyseras också bakgrundsförhållanden som föräldrarnas socialgruppsstillhörighet, institutionsvistelser och boendesituationer för att se hur tidigare förhållanden påverkar den senare livssituationen (Svärd, 2008).

Shinn och Weitzman (2008) skriver att en instabil hemmiljö har en negativ inverkan på barns uppväxt. En analys av the National Health Interview Survey visar på starka kopplingar mellan att flytta tre eller fler gånger och ökade beteende- känslomässiga och skolrelaterade problem, även om familjerna nödvändigtvis inte lever i en fattig miljö. Dessa resultat indikerar att det kan vara värt att reducera antalet flyttar bland familjer som befinner sig i en utsatt situation då de kanske skulle vara mer benägna att betala hyra och klara av ett boende.

Hemlöshet ur ett strukturellt perspektiv

De huvudsakliga strukturella faktorerna bakom hemlöshet har att göra med samhället och samhället i förändring. I dagens senmoderna samhälle finns inte längre samma arbetsmöjligheter som förut, inom till exempel industrin. Större krav ställs på utbildning vilket gör att fattiga och lågutbildade löper större risk att bli arbetslösa eller ta lågavlönade arbeten. Bostadsbristen är utbredd, framförallt i städerna, och det finns inte längre samma

tillgång till bostäder med låg hyra. Privatiseringen av bostadsmarknaden är ytterligare en orsak i samma led (Rosengren, 2003).

Den hemlöshetspolitik som förs idag handlar enligt Thörn om en kategorisering av hemlösa; de som klarar att leva efter de krav som ställs och därmed gör sig förtjänta av en bostad, och de som inte lever upp till de krav som ställs och därför inte får någon bostad. Bostaden är enligt detta resonemang inte en rättighet utan något man måste göra sig förtjänt av. Vissa aktörer betonar individens förmåga att tillhandha ha ett eget boende men det måste också ses i relation till hur bostadsmarknaden och bostadsmarknadspolitken ser ut (Sahlin, 1998).

De senaste 15 åren har en avreglering av bostadsmarknaden genomförts och en förskjutning av den statliga bostadspolitiken till en mer lokal bostadspolitik har kunnat märkas. Bland annat har antalet kommuner med en bostadsförmedling minskat, liksom intresset hos de kommunala bostadsbolagen att ta på sig något ”socialt ansvar”. Samtidigt sätter många kommuner in resurser för hemlösa i form av särskilda boenden, enskilda enheter för hemlösa klienter inom socialtjänsten och handlingsprogram av olika slag. I takt med den nedrustade statliga politiken som arbetat mot hemlöshet förs idag en något mer lokal sådan med socialtjänsten som grund (Sahlin, 2007).

Socialstyrelsen inringar missbruk och/eller psykisk sjukdom, men inte bostad, som hemlösas huvudsakliga problem och som orsaken till hemlösheten. Detta trots att nästan alla har problem med bostaden. Att hemlösheten inte har ökat mellan 1993 och 1999 tycker Socialstyrelsen pekar på vilka mekanismer som ligger till grund för den. Att hemlösheten trots kraftig lågkonjunktur inte ökat, är ett tecken på att enbart ekonomiska problem inte kan förklara problemet. I större utsträckning handlar det enligt Socialstyrelsen istället om individer som inte klarar de boendeanternativ som finns idag för att de missbrukar eller lider av psykisk sjukdom i samband med myndighetsbeslut. Enligt Socialstyrelsens räkning och kartläggning av de hemlösa 1999 noterades en ökning av de som ansågs vara psykiskt sjuka i jämförelse med den som genomfördes år 1993. Definitionen av psykisk sjukdom skiljer sig dock från 1993 års kartläggning men undersökningar som genomförts av FoU-enheten vid socialförvaltningen i Stockholm visar även de på en ökning av psykisk störning bland de hemlösa (Social rapport 2001, *De mest utsatta*, Socialstyrelsen).

I dagens samhälle finns också en större benägenhet än förr att betona individens ansvar för sina egna handlingar och sin livssituation. Enligt den franske sociologen Émile Durkheim är arbetsdelningen det som definierar samhällets struktur. Dess främsta funktion är att underlätta en fredlig samexistens där människor kan leva utan att behöva konkurrera om resurserna.

Alternativet är djungelns lag. I det moderna samhället fungerar arbetsdelningen som en förstärkare av den sociala gemenskapen. Därigenom utvecklas beroendeförhållanden vilket Durkheim menar att det motsägelsefullt nog ökar individualismen i samhället. I takt med en ökande arbetsdelning frigörs individerna från den sociala kontrollen. Det resulterar enligt Durkheim i flytande moraliska normer. Det blir i ett sådant samhälle makten som avgör hur samhällets resurser fördelas. Individens frigörelse från en mer kollektiv värld kan också orsaka en rotlöshet och ensamhet. Durkheim menar vidare att när individen inte längre kontrolleras på samma sätt av regler och normer så utvecklas ett ideal om överskridande. Han förklarar detta med att människans behov är socialt konstruerade och inte har någon egen nivå för mättnad. Vi får på så vis ett samhälle med otydliga normer, mål och värden (Månson, 2003).

Hemlöshet ur ett helhetsperspektiv

Hans Swärd (2008) betonar betydelsen av att se hemlösheten som en process snarare än enskilda individuella och strukturella orsaker. Det finns tre olika grupper av hemlösa som skiljer sig åt sinsemellan; De som är hemlösa i kortare perioder för att sedan åter igen finnas i den ordinarie bostadsmarknaden. Personer som ingår i denna grupp kan till exempel vara kvinnor som flyr från sin partner till följd av en våldsam relation eller de som blivit utslängda av en släkting eller vän. Vissa har suttit häktade eller fängslade och blir hemlösa vid utskrivning men lyckas ordna en bostad efter en viss tid. Den andra gruppen kan gestaltas som pendlare mellan den reguljära och sekundära bostadsmarknaden, härbärgen och vårdinrättningar. För dessa personer kan det ta lång tid innan de åter finns på bostadsmarknaden. Den sista gruppen slutligen, är i minoritet, men lever under långa perioder som hemlösa. Att leva utan tillgång till en egen bostad genererar i sig flera problem som utökar svårigheterna att komma ur situationen. Swärd påpekar betydelsen av att se hemlöshet som något situationellt snarare än personrelaterat, det är inte heller något statiskt tillstånd utan tids- och omständighetsrelaterat (Swärd, 2008).

Föreställningen i samhället om att hemlösa hör ihop med begrepp som missbrukare, psykiskt sjuka, asocialitet och avvikande beteende ligger till grund för den hjälp som idag finns att få om man är hemlös. Hjälpen för bostadslösa är inriktad på vård och behandling, och för de som inte behöver eller tar emot det får ingen hjälp. Enligt Catharina Thörn måste hemlösa ha andra problem än att bara sakna en bostad för att få en sådan. Problemen får dock inte vara för svåra, för då är man inte redo för en bostad innan man har genomgått behandling (Thörn, 2004).

Boendekarriärer

Ett sätt att uppmärksamma förändringsprocesser på ett strukturellt såväl som ett individuellt plan är genom att analysera individers så kallade boendekarriär. Det som kan vara problematiskt är att det är svårt att urskilja de individuella faktorerna från de strukturella förhållanden som föreligger (Sahlin, 2007).

Studier som gjorts har påvisat en sammankoppling mellan problem på arbetsmarknaden, familjen och bostadsmarknaden. Vissa studier fokuserar mest på den faktiska boendesituationen och vad som kan fungera som en hindrande instans för en positiv utveckling. Det har då framkommit att de bostadslösa situation i stor grad är beroende av sociala myndigheters agerande, institutioners regler och politiska beslut, och att dessa ofta går stick i stäv med den kommunala policyn som finns. De bostadslösa klienterna som deltagit i dessa studier har uttryckt en känsla av oförutsägbarhet om när de skall få tillträde till ett boende (Sahlin, 2007).

Den sekundära bostadsmarknaden innefattar de boenden som de lokala sociala myndigheterna kan hyra ut till klienter som saknar en bostad. Cecilia Löfstrand menar att den både ger en möjlighet för hemlösa att öva på att ha en lägenhet, så att de därefter kan få tillgång till den reguljära bostadsmarknaden, men kan också vara ett sätt för socialtjänsten att kontrollera de hemlösa klienterna (Löfstrand, 2007). När bostaden blir en slags bistånd med särskilda villkor tenderar bostaden att bli en slags belöning för gott uppförande. De som fortsätter missbruka har små möjligheter att få tillgång till ett eget boende.

På så vis kan dessa klienter förbigås, även fast hemlösheten i sig är starkt sammankopplat med missbruk skriver Löfstrand (a.a.).

Träningslägenheterna har en form av specialkontrakt som oftast innebär bland annat att klienten ska hålla sig drogfri och har inte heller något besittningsskydd. För att få tillgång till en träningslägenhet krävs också att klienten accepterar tillsyn utav regelefterlevnad och livsföringen i övrigt (Sahlin, 1996).

Teorier

Vi tror att stämplingsteori är passande för analysen av vårt resultat. Stämplingsteorin utgår ifrån en slags process som ofta följer genom hela livet, både på mikro- meso- och makronivå. Eftersom vi gör en narrativ studie som baseras på livsberättelser tycker vi det är intressant att se om, och i så fall hur och på vilket sätt kvinnorna har blivit stämplade samt vilka konsekvenser det har fått.

Stämplingsteori

Inom en mer ”allmän” stämplingsteori, som Ted Goldberg uttrycker det, tänker man och analyserar i termer av processer med start i det förflutna, genom nutiden och in i framtiden. Man ser till de olika stegen i individers utveckling, både de som leder bort människan från samhället och de som vidmakthåller ett påbörjat avvikande beteende. För att beskriva denna process används ofta begreppet karriär, samt avvikarkarriär som vi senare återkommer till.

Kortfattat handlar processtänkande om att en människas beteende inte uppkommer plötsligt, utan utvecklas under hela livet. Det är därmed inte rimligt att en enda, exempelvis traumatisk, händelse skulle kunna utplåna de samlade erfarenheterna av ett helt liv och i sig orsaka ett avvikande beteende (Goldberg, 2000).

Stämpling framkallas inte bara av en persons handlingar utan också av egenskaper som exempelvis ekonomisk eller social status.

Något av det mest centrala i skapandet av ett inrättat mönster av avvikande beteende är förmodligen erfarenheten av att ertappas och offentligt stämplas som avvikare då det medför viktiga konsekvenser för individens självbild samt dennes chanser att delta i samhällslivet. Stämplingsteorin beskriver varför människor måste reagera när en person bryter mot lagar eller normer i samhället men samtidigt varför det finns sätt att reagera på som är att föredra framför andra därför att de inte har stämplande effekter (a.a.).

Då vi alla ingår i ett samspel med andra människor så kan man inte förstå vad en person gör utan att sätta det i relation till vad andra gör eller har gjort. Alla har handlat avvikande någon gång men varför bara vissa fullföljer en karriär som avvikare kan förklaras via stämplingsteorin (Goldberg, 2000). Ted Goldbergs modell av stämplingsteori hjälper till att förstå varför människor utvecklar ett avvikande beteende eller ligger i riskzonen för detta.

Självbild

Vår självbild är den uppfattning vi har om oss själva i förhållande till den bild som samhället har som idealbild av oss människor. Det går inte att välja sin självbild utan den skapas och förändras via våra relationer till andra. En människas ”signifikanta andra”, är mycket viktiga i bildandet, modifieringen och bibehållandet av självbilden. Det är genom föräldrarna, barnets första och ofta viktigaste signifikanta andra, som barnet lägger grunden till sin självbild. Föräldrarna svarar på så sätt för individens första stämpling. I nästa stadie kommer stämplingen från samhället. De med negativ självbild har fått lära sig, genom responser från sina signifikanta andra, att deras person inte stämmer så bra överens med samhällets ideal om hur en människa bör vara. Konstanta negativa reaktioner från signifikanta andra skapar den process som Goldberg kallar för stämpling. Sammantaget kan man säga att denna process gör att individen skapar om sin självbild till mer negativ än innan. Detta är en process över längre tid, och även om individen har erfarenhet av traumatiska händelser, så är inte dessa utgångspunkten till hennes självuppfattning. Stora och små händelser och reaktioner över längre tid är grundkonstruktionen till självbilden (Goldberg, 2000).

Avvikarkarriär

Ted Goldbergs avvikarkarriärmodell består av fyra stadier. Den första är, som ovan förklarar, föräldrarnas stämpling. Goldbergs grundläggande antagande är att människor inte har någon självbild vid födseln, med motivationen att vi då inte ens kan skilja vår egen kropp från omgivningen. Han menar att andra stämplingsteoretiker har antagandet att människor föds med en positiv självbild som genom stämpling blir negativ. Genom omgivningens reaktioner på ett barns spontana beteende, lär barnet sig skilja rätt från fel. En del barn lär sig genom reaktioner att de själva är bra, men att deras pågående handling inte är önskvärd. Andra får, efter tillräckligt många olämpliga reaktioner, budskapet att det är fel på dem själva som personer istället för på det sätt som de agerat. Det andra stadiet kallas samhällelig stämpling och tar vid när barnet får sina första kontakter utanför hemmet genom exempelvis grannar, barnomsorg och grundskolan. Antalet signifikanta andra som ger responser på barnets beteende ökar, även om barnets beteende i dessa tidiga kontakter fortfarande kännetecknas av primär avvikelse. Ju äldre barnet blir och ju fler erfarenheter det skaffar sig, desto mer socialt styrt blir beteendet. För ett litet barn är omgivningens reaktioner mer betydelsefulla än det barnet gör. Vissa barn kommer även på detta stadie lära sig att de är bra men att det finns felaktiga beteenden, medan andra kommer uppfatta sig själva som dåliga och odugliga.

Det är inte slumpen som avgör vilka barn som utsätts för samhällelig stämpling, utan det är ofta och snarare de barn som stämplats i hemmet av sina föräldrar.

Enkelt förklarat så kan man säga att när en individ handlar på ett sätt som inte stämmer överens med självbilden kan man kalla det beteendekongruens. När det inträffar upplevs det som icke tillfredsställande, och antingen kan man förändra sitt beteende eller sin självbild för att minska inkongruensen. Om en person till exempel beter sig mer negativt än självbilden tillåter och hon upplever beteendekongruens, kan hon sluta med beteendet eller förändra sin självbild till en som tillåter beteendet. Det är svårt att förändra en tidigt etablerad negativ självbild, därför att en sådan individ brukar agera på ett sätt som provocerar andra att bekräfta den negativa självbilden hellre än att orsaka inkongruens genom att handla så att andra ger responser som bidrar till en mer positiv självbild. Missbrukare av narkotika bryter dagligen mot de normer som de själva betraktar som riktiga, och det medför en självföreläsa som förstärker de negativa reaktionerna de får av andra.

Sekundär avvikelse kallar Goldberg det tredje stadiet i avvikarkarriären. När ett barn är så moget att det har en rimlig förståelse för normerna i samhället, och självbilden är väl etablerad som negativ, kan barnet gå in i detta stadie. Hur gammalt barnet är då beror på graden av stämpling i de första två stadierna. Det är vanligt att det sker runt puberteten, men i värsta fall ännu tidigare. I det här stadiet bryter beteendet mot kulturella normer då individen är medveten om normerna som bryts. Ungdomen har en tydlig uppfattning om vad som är rätt och fel men beteendet styrs alltmer av den negativa självbilden. Då en individ har accepterat sig som en dålig människa fungerar inte den normala sociala kontrollen.

Medan andra kan upphöra med sitt beteende efter negativa reaktioner från omgivningen, för att inte bli utesluten ur gemenskapen, vet redan personen med negativ självbild att hon aldrig skulle bli accepterad ändå och hon får bekräftelse på det hon vet - att hon är dålig. Nu är vi vid det fjärde stadiet i karriären. Tidigare motgångar är med och bidrar till varje misslyckande och avvikelsespiralen är som en försämring av det tredje stadiet.

Oftast är individens beteende nu sekundärt avvikande på flera områden som till exempel narkotika, stölder, arbetslöshet och langning. Negativa reaktioner från många olika håll blir följden. I detta stadie befinner man sig i en ond spiral nedåt. Alla misslyckanden och negativa reaktioner gör att individen sänker självbilden ännu mer vilket ger upphov till ännu fler misslyckanden och mer stämpling. Bara de med exceptionellt negativ självbild följer denna spiral in i döden. Nästan alla når en punkt då de fått nog, vilket för vissa även innebär att de kan sluta med narkotika (Goldberg, 2000).

Den process som avvikelsspiralen innebär kan man finna på många olika livsområden och Goldberg presenterar exempel på detta, som kan se ut så här; Vissa flickor i tonåren som söker sig till något de inte har, hamnar i drogscenen med pojkar som gör sådant som inte accepteras i vårt samhälle, och detta känns spännande. Vanligtvis finner flickorna efter ett tag att det inte var vad de sökte.

Andra flickor som hamnar i drogkretsar mår dåligt och har blivit stämplade. I deras förflutna finns bland annat konflikter hemma, skolk, omfattande snatterier, tidig alkoholdebut och sexuella övergrepp. Flickorna kan vara mycket unga, tolv eller tretton år, när de börjar umgås med narkotikamissbrukare. Negativa erfarenheter i detta sammanhang gör inte att de slutar med detta, utan normbrytandet ökar och fördjupas istället. (Goldberg, 2000).

Goldberg skriver också om boendets roll i stämplingsprocessen; De flesta narkomaner har börjat missbruka i tonåren, då de fortfarande bor hos sina föräldrar, eller till exempel endast modern. Vissa blir utkastade, omhändertagna av socialtjänsten eller bortskickade till exempelvis en skola. Andra lämnar sitt föräldrahem och får tag på någon annan form av boende. Har man en egen bostad och samtidigt missbrukar finns risken att man till exempel inte har råd att betala hyran eller stör grannarna på ett sätt som resulterar i vräkning. En del blir intagna på anstalt och förlorar sin bostad.

Goldberg menar att utan en egen bostad är det problematiskt att hålla sig ren och tvätta sina kläder. Det är svårt att sova och få ordentlig mat. Utseendet blir ofräscht och hälsan försämras, och detta bidrar till att andra människor håller sig undan. När individen märker att andra undviker henne hela tiden så blir budskapet uppenbart, och det ökar takten på avvikelsspiralen (Goldberg, 2000).

Goldberg tar även upp hur det kan påskynda avvikelsspiralen när ens barn blir omhändertagna för att man inte har klarat att ta hand om dem. Missbrukare klarar sällan det menar han, och förklarar vidare att det kan vara nog så svårt i sig själv att vara ensam, men att det är värre att veta att man inte har kunnat ta hand om sin egna barn.

De föräldrar som missköter sina barn blir stämplade av handlingen i sig utan att de behöver höra negativa kommentarer från omgivningen. De självanklagelser som följer av att ha brutit mot denna grundläggande samhällliga norm, samt att inte ha levt upp till människans biologiskt nedärvda föräldrainsinkt, är tillräckligt för att hamna längre in i avvikelsspiralen. För att en vuxen ska kunna upprätthålla en positiv självbild måste denne uppleva sig ha något att ge som andra är intresserade av, till exempel genom att vara förälder därför att barnen behöver en, skriver Goldberg (Goldberg, 2000).

Ett viktigt sätt att känna sig behövd i vårt samhälle är att ha ett arbete. En del i det som bidrar till en avvikelsekarriär kan vara bristen på ett arbete eller att inte ha förmågan att behålla ett arbete.

I vårt svenska samhälle bedöms ofta vårt människovärde utefter vårt bidrag på arbetsmarknaden. Vår identitet och självbild är i hög grad sammankopplad med yrket, och man *är* det man arbetar med. I fall man då inte har något arbete kanske man både i sina egna och andras ögon blir en ”lodis” eller ”knarkare”.

Genom att känna sig behövd i ett arbete och få betalt och erkänsla för detta blir man betraktad som en vuxen och viktig medlem i samhället på grund av sitt bidrag.

Även missbrukare av droger tycker att vuxna människor inte ska vara en börda för andra. En individ utan arbete blir inte bara ifrågasatt av andra, utan ifrågasätter också själv sitt värde och den negativa spiralen drivs på. Kraven från ett arbete är svårförenligt med en missbrukares livsstil på olika sätt och det är så tidskrävande och dyrt att skaffa narkotika att det inte går att ha ett arbete samtidigt (a.a.).

Det finns gränser för vad vissa är beredda att göra. I situationer som är för inkongruenta mot deras självbild beslutar de sig för att sluta. De har nått sin ”nollpunkt”, och det varierar mellan individer när det inträffar och vad som frammanar att det händer. Det finns individer som hoppat av i alla delar av avvikellespiralen (a.a.).

Vi blev inspirerade att försöka använda Goldbergs stämplingsteoretiska modell och dess avvikelsekarriär som förklaring på det för oss aktuella fenomenet hemlöshet. I vår studie är vi ute efter att beskriva före detta hemlösas individuella historier så som de själva upplever det.

Resultat/Analys

Vi inleder resultatredovisningen med en liten presentation av intervjupersonerna. Namnen är fingerade. Sedan redogör vi för resultatet utifrån de centrala frågeställningar som vi använt oss av vid intervjuerna. Därefter kommer vi att göra en analys av materialet.

Presentation av intervjupersoner

Linn är 44 år. Uppvuxen i Norge. Började missbruka som tolvåring och levde som hemlös under en tioårsperiod. Droger och kriminalitet var en del av vardagen. Idag är hon nykter och drogfri och lever ett socialt ordnat liv med bostad och arbete.

Kikki är 40 år. Blev bortlämnad som spädbarn till sina farföräldrar. Hade en problematisk skolgång med mycket skolk och mobbing. Kom i kontakt med alkohol som trettonåring och började med hasch som femtonåring för att sedan gå över till amfetamin vid 17 år. Kikki levde som hemlös under fem års tid. Efter att ha tröttnat på sin situation kom hon in på avgiftning och flyttade sedan in på ett stödboende. Idag är hon drogfri, har ett fast arbete och lever med en man och barn.

Jenny är 46 år. Föddes i Finland men kom till Sverige när hon var ett och ett halvt år. Fick tidigt problem i skolan och hamnade i specialskola för stökiga barn i första klass. Började dricka alkohol och röka hasch i tolvårsåldern och injicerade amfetamin som trettonåring. Har i perioder haft egen lägenhet som hon blivit vräkt ifrån på grund av sitt missbruk. Efter alla år i hemlöshet och missbruk började hon tänka på allt hon förlorat, och hittade därigenom motivationen till ett drogfritt liv. Idag arbetar hon för en frivilligorganisation.

Sofia är 25 år. Uppväxt i missbruksfamilj med mamma och styvpappa. Hamnade sedermera på barnhem vid tre års ålder efter att mamman blivit vräkt. Blev placerad som femåring på ett fosterhem och därefter fått flytta runt på flera olika insitutioner. Började missbruka som elvaåring och blev sprutnarkoman som trettonåring. Kom i kontakt med KRIS efter ett LVM (Lagen om Vård av Missbrukare), och fick därigenom hjälp med att hålla sig drogfri. Har idag gått flera utbildningar och jobbar själv inom behandling. Bor i lägenhet med sambo och barn.

Uppväxten

Samtliga intervjupersoner kommer från en uppväxtmiljö som inneburit mer eller mindre svåra förhållanden. I de flesta fallen har en kombinerad bild av missbruk och kriminalitet ingått som en del av vardagen. De flesta ha också uttryckt en brist på engagemang från samhället, föräldrar och vuxna förebilders sida.

Linn föddes i södra Norge. Hennes pappa var sjöman och tung alkoholist och förlorade därför sitt jobb. När hon var sex år dog pappan i cancer och hon flyttade med sin mamma till en liten by i norra Norge. I samma veva insjuknade mamman i Parkinsons sjukdom. Linn var ensam barn och fick ta ett mycket stort ansvar för sig och sin mamma.

jag kommer ihåg när jag var sju år och gick i ettan i plagget , då brukade jag kliva upp på morgonen och klä på morsan innan jag gick till skolan, för hon klarade inte av det med strumpor och sånt där själv, mm, och så gick jag hem vid lunchen och gjorde mat åt oss. Så jag fick ett jättestort ansvar liksom ifrån väldigt väldigt tidig ålder.

På grund av hennes hemförhållanden var BUP inkopplat, men mamman motsade sig all hjälp. Linn var redan inne i ett missbruk men det var inget som omgivningen uppmärksammade. Hon upplevde inte att någon lyssnade när det skulle fattas beslut utan hon svarade med att bli trotsig eftersom hon kände sig sviken av vuxenvärlden.

Kikki var sex månader gammal när hon blev bortlämnad till sin farmor och farfar. Först var det tänkt som en tillfällig lösning men hon bodde hos dem tills hon var tio år. Uppväxten blev kantad av hård disciplin. Hon beskriver livet så här;

Hade jag inte bäddat sängen som en alltså..militär, så fick jag fanimej göra om det tills tioöringen studsade i sängen liksom. Och det finns ju kvar i mig än idag liksom, den där jävla tioöringen den ska studsas liksom. Men annars liksom det tycker jag är fel uppfostran liksom. Att ja, att far och morföräldrar ska uppfostra liksom.

Jenny är uppvuxen med mamma, pappa och fyra syskon. Familjen flyttade till Sverige från Finland i tidig ålder. Mamman tog hand om barnen och pappan var periodmissbrukare. Hon beskriver att de fick ett ganska fientligt mottagande som finska invandrare på 1960-talet. Jenny kopplar det till att hon tidigt känt ett behov av att fly och göra motstånd. Hennes syskon blev mobbade och misshandlade i skolan och hon lärde sig därför att hävda sig och hade tidigt en försvarsinställning mot omgivningen. Jenny beskriver att hennes föräldrar inte hade så stor insyn i vad hon höll på med. De var ganska aningslösa gällande hennes umgänge och vardagsaktiviteter.

Sofia bodde med sin mamma och styvpappa tills hon var tre år. Både mamman och styvpappan hade ett aktivt missbruk under den här tiden och blev vräkta. Då fick Sofia och hennes lillebror flytta till ett barnhem. Hon beskriver en uppväxt präglad av många olika hemmiljöer bestående av barnhem, fosterhem, utredningshem och periodvisa vistelser hos mamman. Sofia uppträdde tidigt utåtagerande och aggressivt mot omgivningen. Hon hade redan då tappat sin tillit till vuxna.

Skolgången och ungdomsåren

För samtliga informanter har skolgången mer eller mindre varit problematisk. De har haft litet stöd från vuxenvärlden och de berättar hur deras problem inte uppmärksammades på ett önskvärt sätt. Från att ha haft en stökig uppväxt fortsatte problemen nu att eskalera under ungdomstiden.

Linn beskriver att efter att ha tagit hand om sin mamma under flera år, tröttnar hon och blir rebellisk. Hon var då tio, elva år och det var då det började gå snett, enligt henne själv. Linn började skolka från skolan och umgicks i äldre kriminella kretsar. Hennes betyg var inte speciellt bra. Men när hon sedan började med amfetamin som tolvåring, steg betygen. När Linn gick ut nian hade hon över 4.5 i snittbetyg. Skolan uppfattade inte att hennes problem hade med missbruk att göra. I nionde klass blev Linn gravid och fick därför hemundervisning sista terminen. Samtidigt som hon bodde hemma och skötte om både sin mamma och son så studerade hon till sömmerska. Hon tog fortfarande amfetamin men lyckades ändå bibehålla bra betyg. När Linn var arton år har hon fallit så långt ner i missbruk och kriminalitet att hon inte ser någon annan utväg än att lämna ifrån sig sonen. Hon tog kontakt med socialtjänsten och pojken blir fosterhemsplacerad;

Ja, sen att då kontaktar jag dem och så säger jag att nu får ni hjälpa mig här det här funkar inte och drar med mig den här ungen ner i skiten, ja. Så att då blir han fosterhemsplacerad. Och jag börjar ju tycka liksom att det är lite konstigt när jag tittar tillbaka på den här tiden för det var inte någon som frågade mig hur jag mädde, om jag ville ha hjälp med någonting eller på nåt sätt liksom reagerade. Fortfarande. Det kan jag ju tycka är lite konstigt. Men det var väldigt trams om att ungen skulle bli fosterhemsplacerad.

När Linn är arton år träffar hon en 30-årig man som hon senare gifter sig med. Även mannen var alkoholist och narkoman. Vid samma tidpunkt började hon studera till grävmaskinist och bodde delvis på internat under veckorna. Tiden borta ifrån mannen ger henne en känsla av frihet och hon omvärderar äktenskapet och tar ut skilsmässa. Då är hon 23 år. Linn avslutar sin utbildning samma år och flyttar till Stockholm.

Kikki upplevde skolgången som svår. Hon blev mobbad från skolstart och hade svårt med koncentrationen. Det var mycket omställningar för henne under den här tiden som inverkar på hennes prestationsförmåga och allmänna välbefinnande. Kikkis problem med fokusering i skolan och att hon uppfattades som stökig relaterar hon till sin neuropsykiatriska störning ADHD, som uppdagats i vuxen ålder. På högstadiet började hon skolka och det var då som problemen började på allvar. Kikki upplevde inget stöd från personalen i skolan angående mobbingen hon var utsatt för. I 20-årsåldern träffar hon en man som hon bodde tillsammans med ute på Vaxholm och som hon får två barn med. De skiljer sig när det yngsta barnet är två månader och det äldre barnet är två år. Barnen blir då omhändertagna på grund av föräldrarnas missbruk, och Kikki flyttar till en egen lägenhet.

Jenny har gått i en specialskola för stökiga barn. Även Jenny hade problem med koncentration och upplevdes som utagerande av personalen. Hon har liksom Kikki fått diagnosen ADHD som vuxen. I högstadieåldern började hon missbruka och driva runt på stan. Hon var borta mycket både från skolan och hemifrån. Jenny blir gravid som 19-åring och får då sin första egna lägenhet. Till en början går allting ganska bra och hon minskar drogkonsumtionen, men det håller bara en kortare period och hon börjar efter ett tag ta mer droger. Jenny blir snart gravid igen och ett år senare blir hon bostadslös på grund av sitt missbruk.

Sofia har flyttat runt mycket som barn på olika boenden, fosterhem, barnhem och institutioner av olika slag. Hennes skolgång och förmåga att knyta varaktiga kontakter har påverkats av detta och hon säger att hon har saknat en fast punkt. Hon var 15 år när hon fick en dotter som blev omhändertagen på grund av hennes missbruksproblem. Hon hade hållit sig drogfri under graviditeten men efter omhändertagandet av barnet började hon genast missbruka igen.

Missbruk

Det centrala i samtliga berättelser är missbruket. Intervjupersonerna har börjat använda droger vid en tidig ålder. Ett missbruk som har pågått under en lång tid och fått allvarliga konsekvenser.

Linn kommer i kontakt med amfetamin första gången när hon är tolv år. Hon beskriver det så här;

Att jag hittade det perfekta sättet att fly undan allt ansvar på, och kunna lägga på locket liksom. Och jag mådde så himla bra utav att peta i mig det där amfetaminet. Och jag orkade liksom, jag orkade allt liksom.

Sedan att jag fastnade på det direkt alltså , jag kan ju se det idag att jag har nog varit en beroendepersonlighet, jag är nog född med det där för att allt jag provat på har jag fastnat på. När jag är 14 så tar jag spruta första gången och sedan efter det var det liksom...det gick inte att diskutera. Jag skulle bara ha sprutor någonting annat var det inte snack om.

Ingen vuxen reagerade på, eller ens anade hennes missbruk. Linn förklarar det med att hon bodde i en liten by på slutet av 1970- talet och amfetamin var en relativt ny företeelse. Hon fortsätter ett missbruk som huvudsakligen består utav amfetamin, men även alkohol. Den enda perioden under hennes aktiva missbruk som hon varit nykter och drogfri är under graviditeten och två månader efter, då hon ammade.

Linn slutade amma för att kunna börja dricka alkohol och började snart även med amfetaminet. Drogerna tog snabbt över tillvaron och hennes ansvarskänsla minskade i takt med att missbruket ökade. 1989 flyttade Linn till Stockholm mer eller mindre på vinst och förlust, som hon uttrycker det. Under denna tid missbrukade hon konstant;

“Jag kan ju säga så här mycket. På 80-talet då är det det här ja, typ ungefär ett år i början av 80-talet som jag är nykter och drogfri”.

I Stockholm hade hon mycket större tillgång till sin favoritdrog amfetamin och hennes missbruk ökade. Hon höll till på stadens motorcykelklubbar där hon varvade droganvändandet med öl. Hon finansierade sitt missbruk med att sälja droger och annan kriminalitet.

Linn umgicks endast med andra missbrukare som helst skulle vara värre därän än henne själv. Missbruket ledde till att hon förlorade både sin lägenhet och sitt arbete. Under tio års tid lever hon som en tung missbrukare och hemlös.

Det stora problemet som hon upplevde då var inte missbruket i sig, utan det var alla människor runtomkring som försökte lägga sig i på ett eller annat sätt.

Kikki börjar dricka alkohol som 13- åring och tog missbruket vidare två år senare med att röka hasch. Efter ytterligare två år hade hon börjat med amfetamin som blev hennes huvuddrog, men hon tog även andra preparat. Drogerna blev en möjlighet för henne att överleva. Hon berättar om upplevelser i barndomen som varit så allvarliga och traumatiska att hon var tvungen att ta droger för att dämpa smärtan; *”Alltså för min del handlade det om att överleva. Hade jag inte börjat med drogerna i tonåren så hade jag inte suttit här idag och det är på grund av grejer som har hänt i barndomen liksom”.*

Vad det är som har hänt i barndomen vill hon inte gå in på närmare då det fortfarande är svårt att prata om. Även Kikkis umgänge bestod av andra missbrukare; *”Alltså när det gäller missbruk och såna här grejer va så har man inga vänner, det enda man har gemensamt är drogerna. Det är inga vänner”.*

Missbruket gick före allt. Det var dit alla pengar gick och hon lyckades heller inte behålla något jobb på grund av det.

Jennys missbruk började med konsumtion av alkohol och hasch som tolvåring. Missbruket eskalerade sedan väldigt snabbt och när hon var 13 år hade hon börjat injicera amfetamin. Även under sina graviditeter har hon missbrukat och förlorade sedan sina barn på grund av det. Hon blir arresterad av polisen och får fängelsestraff för narkotikarelaterade brott. Trots fortsatt missbruk bestämmer hon sig för att få tillbaka sina barn. Hon kontaktar socialtjänsten och får då lämna urinprov regelbundet. De prover som togs var enbart för amfetamin, så för att undkomma positivt utslag började hon istället röka hasch och dricka alkohol. Proverna visade inte något och hon lyckades få en egen lägenhet. Det som hände sedan uttrycker hon så här;

“...sen slutar de ta urinprover på mig efter ungefär ett år så då visste jag ju då kan jag ju börja knarka igen. För det var min plan hela tiden, för jag hade ju aldrig slutat ordentligt eftersom jag drack alkohol och rökte braj”.

Jenny fick också tillbaka barnen, vilket hon beskriver som en katastrof eftersom hon fortsatte missbruka. Hon blev i flera omgångar erbjuden behandling för sitt missbruk av socialtjänsten men tackade nej för att hon helt enkelt inte ville sluta ta droger.

Sofia började röka hasch som elvaåring. Sedan gick hon över till amfetamin som hon efter två år injicerade. Amfetaminet har sedan dess varit huvuddrogen för henne.

Den enda gången hon varit drogfri är under sina graviditeter. Sofia träffar sedan en kille som också har missbruksproblem och de missbrukar tillsammans under ett års tid, tills hon blir gravid igen. De bestämmer sig för att påbörja en behandling och de bor på ett behandlingshem i Norrköping under två års tid. Båda lyckas hålla sig drogfria under den här tiden och flyttar sedan till Sollentuna. När relationen tar slut och dottern hellre vill bo hos sin pappa känner Sofia sig otillräcklig och börjar därför att missbruka igen.

Under 2006 blir hon omhändertagen enligt LVM (Lagen om vård av missbrukare) efter att hennes mamma kontaktat socialtjänsten och uttryckt oro. Efter omhändertagandet som varade i sex månader kommer Sofia i kontakt med KRIS och påbörjar ett drogfritt liv. Idag känner hon att hon aldrig skulle kunna återvända till ett så pass destruktivt liv igen eftersom hon har blivit för bekväm;

Jag känner idag att jag skulle aldrig nånsin i hela mitt liv ta den chansen, att gå ut till det där livet igen liksom för jag har blivit alldeles för bekväm. Att kunna lägga sig i sin egen säng när man vill, att kunna äta när man vill, att gå på toa när man vill, att duscha när man vill och sen att ha sina barn och sin värdighet kvar. Alltså det finns inget bättre än det.

Boende och försörjning

Alla informanter har tidvis haft tillgång till egna bostäder som de sedan blivit vräkta ifrån. Deras försörjning har bestått av socialhjälp i form av bidrag, men även tillfälliga arbeten, drogförsäljning och kriminalitet.

Linn bor hemma hos sin mamma tills hon är 18 år. Det är då hon träffar en 30-årig man som hon senare gifter sig med.

De tar tillsammans ett villalån på banken som löper över 30 år och Linn beskriver hur det kändes;

”...det gick lätt att få 30 år och jag får panik liksom, i banken får jag panik, shit jag är 52 år när det här huset är mitt liksom. Ska jag fastna här liksom”.

Villan blev ett tillhåll för andra narkomaner och alkoholister. De hade inga ekonomiska problem. Maken arbetade som kylmontör och Linn studerade då till grävmaskinist.

Deras relation varar i fem år då de skiljer sig. Efter skilsmässan flyttar Linn till Stockholm, året är då 1989. Omedelbart efter sin ankomst får hon jobb som grävmaskinist. Detta arbete bibehöll hon under några år samtidigt som hon bodde i en lägenhet som hon hyrde i andra hand. Trots att hon hade både bostad och arbete kände hon att något fattades;

Så att de första åren i Stockholm var det jättebra och jag borde ju ha varit jättenöjd. Jag hade ett bra betalt arbete och massa löneförmåner, fin bil och soppa i bilen och en fin lägenhet och en massa sånt. Sen köpte jag mig en hoj, en Harley och sen så träffade jag en ny kille och han hade en bilverkstad på Folkungagatan så vi hade det jättebra, kanon, och vi gled runt i en Corvette också, liksom så att livet borde ha varit helt underbart liksom men jag var ju inte nöjd.

Linn fortsätter beskriva att hon inte ville ha ett arbete som var alltför inrutat, hon ville hellre syssla med sin kriminalitet och ta droger. Efter att hon slutat arbeta som grävmaskinist började hon på ett mejeri. Hon arbetade mestadels nattskift, det passade henne bra eftersom hon kunde vara vaken hur länge som helst med hjälp av amfetaminet. Den lön hon fick från sitt förvärvsarbete gick till hyra och mat. För att finansiera sitt missbruk sålde hon droger bland annat. Efter ett tag tar relationen slut vilket inte bekommer henne särskilt.

Drogerna har vid den tidpunkten tagit överhanden och hon säger i den vevan upp sig från mejeriet. Linn är övertygad om att hon skulle klara försörjningen med hjälp av kriminalitet;

“... Och där nånstans från liksom att det tar slut mellan oss, och jag säger upp mig från jobbet, det går ungefär ett år, sen är jag hemlös i Stockholm...”

Efter att inte längre ha någon fast inkomst kunde hon heller inte betala hyrorna och blev slutligen vräkt. Till en början bor hon hos olika vänner men hamnar efter en tid mer eller mindre på gatan.

Hon bor runt i husvagnar, grovsoprum, tvättstugor, trappuppgångar och bilar. Hon sysselsätter sig med att samla ihop metallskrot. Skrotet, som hon sedan säljer, får hon tag på genom att bryta sig in på byggarbetsplatser.

Så ser Linns liv ut de följande tio åren;

“...Det är inte så mycket att prata om de där tio åren kan jag tycka för det är liksom bara en stor gegga. Jag gjorde precis samma saker. Man kunde ställa en klocka efter mig för jag visste exakt vad jag gjorde, varenda dag på året...”

Hon lyckades få in pengar i princip varje dag eftersom hon var företagsam. Linn var inte intresserad av att skaffa någon bostad för att hon var medveten om att hon då skulle tvingas sluta med droger. Valet mellan en bostad och missbruket var lätt, hon valde det senare, och fortsatte därmed att leva som hemlös.

Mot slutet av denna tioårsperiod började hon få fängelsestraff efter att ha lyckats hålla sig undan polisen under ett 20 år långt missbruk och kriminalitet. Linn blir intagen på Hinseberg och erbjuds där behandling i form av tolvstegsprogram, vilket hon avböjer.

Efter avsuttet straff dröjer det bara några månader tills hon åter igen blir intagen. Hon sitter några månader och när hon kommer ut händer samma sak åter igen. Efter att hon får sitt fjärde fängelsestraff inser Linn att situationen är ohållbar.

Hon väljer att göra ett drogfritt fängelsestraff och går över på en motivationsavdelning. Under sista tiden på fängelset får hon kontakt med KRIS och när hon kommer ut så flyttar hon på ett stödboende för vuxna missbrukare. Sedan dess har hon varit drogfri.

Kikki bodde först ute på Vaxholm tillsammans med en man som hon fick barn med. Hon var 23 år när de skilde sig och hon flyttade in i en lägenhet.

Kikki levde på socialbidrag och de pengar hon fick gick åt till att köpa droger. Hon struntade i att betala räkningar och kom efter med hyran och blev därför vräkt. På grund av missbruket kunde hon inte behålla något arbete. Efter vräkningen flyttade hon runt hos vänner. Sedan sov hon i tvättstugor, trappuppgångar, soprum och till sist lånade hon en husvagn som hon bodde i några år.

Allt som allt levde Kikki som hemlös i fem år.

Jenny började redan som 13- åring bo runt hos olika kompisar. När hon är 19 år flyttar hon in i sin första lägenhet. Den lägenheten har hon i två år tills hon blir vräkt för första gången, efter att ha kommit efter med hyran;

Jag hade ju pengar liksom, det var, alltså man var inte kapabel att sköta de här grejerna så att det liksom var okej va. Så att komma med hyror en vecka, två veckor, ibland liksom tre hyror tre månader för sent va liksom det går inte va. Så att efter elva månader utan att ha skött en hyra så kommer de dit med polis och kronofogden och allting va och liksom att nu får du flytta härifrån. Så då packar jag och ställer grejerna utanför på uteplatsen, och på uteplatsen bodde jag i tre månader eller nåt sånt där och höll på och punda. Så det var ju ren misär och katastrof då liksom.

Efter att ha bott på uteplatsen köpte hon olika bilar och husvagnar att bo i. Hon hyrde sedan en stuga i skogen tillsammans med en man, och där bodde hon fram till ett fängelsestraff.

Försörjningen bestod av socialbidrag, mammapenning och kriminalitet;

"... Sen var det lite sidoaffärer, lite bilaffärer och annan skit. Köpte tjack åt någon annan, blandade ut och sålde vidare, ja lite såna där smågrejer för att kunna finansiera sitt eget missbruk då..."

Sofia Den lägenhet som hon bodde i tillsammans med sin äldre pojkvän blev de vräkta ifrån då de inte hade råd att betala hyran, trots socialbidrag. Då hamnade Sofia på ett korttidsboende som hette Åkerbo. Även därifrån blev hon vräkt efter att socialtjänsten avslagit hennes ansökan om fortsatt bidrag.

Hon bor sedan på behandlingshem under två års tid och sedan flyttar hon tillbaka till samma boende hon tidigare blivit vräkt ifrån. Efter ett tag fick hon en egen lägenhet, samtidigt som hon fortsatte missbruka. Under det året som hon bodde i lägenheten betalade hon inte hyran under nio månader och blev vräkt ytterligare en gång.

Denna gång bodde Sofia med sin pojkvän i en bil. Ett tag bodde de i hans föräldrars hus, men fick flytta därifrån för att föräldrarna inte klarar av sonens och flickvännens missbruksliv. De köper då en husvagn som de flyttar runt med på olika ställen. Det var en svår tid då de ibland varken hade tillgång till el eller vatten. Mat och droger hade de alltid tillgång till.

Hennes försörjning har bestått mestadels av kriminalitet och socialbidrag. Sofia har ett tungt belastningsregister. Hon är dömd för narkotikabrott, olovliga körningar och stöld bland annat. Det enda arbete hon har haft var på ett ålderdomshem som hon blev avskedad ifrån efter att ha stulit mediciner.

Påverkande händelser

I samtliga informanters liv finns det många olika faktorer och händelser som följt med dem genom livet. Att urskilja enstaka, specifika sådana blir därför svårt och kanske inte heller relevant. Några saker i deras berättelser står dock ut extra mycket och har, enligt kvinnorna själva, haft en avgörande inverkan på deras liv.

Linn talar om barndomen som en svår tid med stort ansvar och många krav. Hon funderar mycket kring vad som hade kunnat göras för henne i tidig ålder och varför ingen uppmärksammade hennes situation.

Att ha tvingats ta hand om sin svårt sjuka mamma från en väldigt ung ålder är det som återkommer i hennes tankar kring hennes senare problem med missbruk och kriminalitet. Det tillsammans med att hennes son blev fosterhemsplacerad när Linn själv var 18 år och tung missbrukare.

Linn själv hade också behövt hjälp men åter igen upplevde hon att ingen såg henne;

Ja, jag kan ju se idag alltså när jag går upp till soc och lämnar bort min son att få hjälp att öppna upp ögonen på mig att det inte handlade om att placera bort sonen så skulle jag tagit tag i drogerna istället. I min värld så fanns inte det alternativet där utan jag tycker att jag gör en bra sak. Jag fattar inte det att jag skulle kunna göra en ännu bättre grej där och det är att bli drogfri. Så jag är lite confused där alltså varför kommer de inte med ett erbjudande till mig? Och jag är inte ens myndig. Och jag sitter alltså med ett litet barn och är inte ens myndig och jag är narkoman så jag fattar inte riktigt att de inte till exempel erbjuder en familjehemsplacering för både jag och han. Men det var inte frågan om den saken. Och min mamma protesterar inte heller i det läget.

Kikki berättar om hennes år i skolan som en svår tid då hon blev utsatt för mobbning av sina klasskamrater. Hon beskriver lärarnas likgiltighet och förbiseende som något som etsat sig fast hos henne och lade grunden till en misstro mot vuxenvärlden. En tro som redan blivit upplöst i och med att hennes föräldrar lämnat bort henne när hon var en baby.

Det finns saker som hänt i Kikkis barndom som påverkat henne starkt och som gör att hon än idag har svårt att prata om det;

Jaa, det är mycket som hänt i barndomen på sätt och vis och som har gjort att för att jag överhuvud taget skulle överleva liksom det var därför jag hamnade i missbruket. Och det höll ändå på att kosta mig livet liksom. Jag kan inte gärna, alltså jag vill inte gå in på vad det var som gjorde, för det ligger för djupt liksom.

Det som varit en ytterligare påfrestning i Kikkis liv är omhändertagandet av hennes barn. Något som fick henne att sjunka ännu djupare ner i missbruket och som lämnade henne med en känsla av förnedring och mindervärde.

Jenny beskriver också omhändertagandet av barnen som en förvårande omständighet på ett redan kaotiskt liv. Hon berättar också om förlusten av en nära anhörig. En man som hon levde tillsammans med avled plötsligt. De bodde tillsammans i en andrahandslägenhet och hade haft planer på att sluta missbruka. När det hände så fallerade alla planer och Jenny kände då att hon förlorade allt och hon drabbades av återkommande panikångest.

Sofia Det som varit svårast för henne var omhändertagandet av dottern.

Så här säger Sofia om vad hon tänkte i samband med ingripandet;

“ Ja, alltså det är ju när de tog min dotter ifrån mig, det är nog det som har alltså gjort mitt liv till det värre. För att jag tänkte att okej nu har de tagit det enda jag har, då har jag ingenting att kämpa för. Då har jag liksom bara kört gasen i botten”.

Det som också följt med henne genom livet är avsaknaden av en förebild, en stöttepelare som kunnat säga nej och ge goda råd. Sofia ville att hennes mamma skulle vara denna stöttepelare för henne men då mamman hade ett eget gravt missbruk fungerade hennes stöd dåligt.

Myndigheters bemötande och insatser

Intervjupersonerna uttrycker att de själva på ett eller annat sätt valt att missbruka och därför har de också undvikit kontakt med myndigheter i möjligaste mån. Tre informanter riktar kritik mot socialtjänsten och andra instanser som de upplever varit negligerande, inkompetenta och inte särskilt behjälpliga. En informant har tvärtom goda erfarenheter av socialtjänsten. I de situationer som kvinnorna fått sina barn omhändertagna har de tvingats ha kontakt med sociala myndigheter och de beskriver deras bemötande som tämligen oförstående och att de inte uppmärksammat eller sett till deras situation i övrigt.

Linn som beskriver att det börjar gå snett för henne i tio- elvaårsåldern på grund av att hon var trött på att ta hand om sin mamma, menar att BUP (Barn och Ungdoms-Psykiatri) visste om hennes hemförhållanden.

Trots att hon fick ta hand om sin mamma från att hon var sex år, backade de med sin hjälp när mamman avböjde den. I det läget var Linn tolv år och hade börjat med amfetamin och mamman hade förklarat för BUP att de inte skulle bry sig och att hon skulle ta hand om Linn, trots att hon blivit ännu sjukare i Parkinson;

“... jag hade ju önskat att någon hade sett mig där i tidig ålder, ja. Jag vet ju att min mamma tackade nej till hemsamariter och sådär och sa att: det kan jag göra och där

nånstans borde någon ha reagerat kan jag tycka och liksom fatta det att en människa som är jättesjuk i Parkinson inte är kapabel att ta hand om ett litet barn”.

Innan tolvårsåldern hade BUP försökt med diverse insatser som inte fungerade för Linn. Hon kände bara att de tog beslut över hennes huvud och det gjorde henne ännu mer trotsig; ”...Jag skiter väl i vad de säger, alltså jag känner mig nog ganska sviken av vuxenvärlden i det där läget. Från ena sidan skulle jag vara vuxen och ta ett ansvar liksom och sen samtidigt som man var barn och hade ansvar alls liksom. Så att jag var nog ganska splittrad uppe i mitt huvud med det här”.

När Linns son var två och ett halvt år gammal hade hon hämtats av polis två gånger på grund av sitt missbruk och kriminalitet. Sonen hade fått följa med till polisstationen och socialtjänsten hade fått hämta honom där. Det gjorde att Linn insåg att hon måste föregå socialtjänsten och be om hjälp med sonen, för att få ha kvar sitt inflytande över barnet om det skulle bli aktuellt med omplacering. Linn förstod att något skulle hända eftersom situationen var sådan att hon inte kunde sörja för sitt barn. Hon kontaktade socialtjänsten som fosterhemsplacerade pojken. Idag undrar hon varför ingen frågade hur hon mår i det här, om hon behövde hjälp på något sätt, eller ens reagerade över hennes situation. Vid tillfället var hon inte myndig, hon var narkoman och hade velat få ett erbjudande om familjehemsplacering för både henne och sonen, när hon tänker tillbaka.

Hennes känslor var motstridiga inför fosterhemsplaceringen;

”... Alltså det var en blandad en känsla kan jag säga för att å ena sidan, jag älskar ju min son och sådär. Men jag var ju inte någon lämplig mamma liksom, för jag hade ingen ansvarskänsla inte för mig, inte för han inte för någon liksom”

Under sin hemlöshetsperiod på tio år gjorde Linn endast något sporadiskt försök att få socialbidrag genom att besöka socialtjänsten. Linn beskriver hur handläggaren bara tittade på henne och sade att hon behövde komma till vuxengruppen för missbruk. Det var Linn inte alls intresserad av, så hon gick därifrån för att skydda sitt missbruk.

Kikki uttrycker att hon började skolka på högstadiet eftersom hon blev utsatt för mobbing. Ingen i skolan såg hennes problem, fast det var uppenbart att hon blev retad och mår dåligt. Under den tiden hade hon ingen kontakt alls med socialtjänsten eller annan myndighet. Kikkis yngsta dotter var två månader gammal när socialtjänsten omhändertog henne. Vid det tillfället upplevde hon bemötandet från socialtjänsten som att de hellre ”stjälper än hjälper” i sitt arbete. Hon menar att de var inkompetenta och att deras insats var som att sparka på en människa som redan ligger ner.

Jenny uppger att hon hade många stunder under de 27 åren av missbruk som hon ville sluta, samt att några av dessa gånger hade det nog fungerat att lägga av, men då har hon inte haft tillgång till den rätta hjälpen;

Men då får man ju aldrig den här, när man kanske ringer och: ja nu behöver jag hjälp och sådär. Ja, men hon är inte här du får prata med den och den och den liksom. Ja, men du får vänta en vecka. Då går liksom det där över va. Så jag kan känna att ibland borde det finnas nån sån här missbruksakut där man liksom kan ringa och säga, att nu är jag så jävla trasig liksom att nu måste jag ha hjälp.

Jenny nämner att den hjälpen kan vara till exempel ett tak över huvudet, få sova och äta eller få träffa någon som lyssnar.

Vidare beskriver Jenny att när missbrukare befinner sig långt ner och mår dåligt så måste myndigheter finnas där och fånga upp just de dagarna och inte ge upp så lätt utan ta tillvara på det tillfället, men det gör de sällan.

Jenny upplever polisen som ett ganska konstant störande moment, både när hon har haft egen lägenhet och som hemlös. Polisens insatsstyrka har flertalet gånger kommit hem till henne med uppdragna pistoler, vilket också skapat en oro bland grannarna. När hon sedan bott i husvagn ute i skogen eller på någon parkering och tänkt att hon ska få vara ifred och inte ska störa någon, då har polisen fortsatt att leta upp henne ändå.

Sofia berättade att socialtjänsten omhändertog hennes äldsta dotter för att hon inte tagit tag i sina egna missbruksproblem. Socialtjänsten gav Sofia en chans att visa sin drogfrihet genom att lämna urinprover, och hon höll sig drogfri ett tag.

Trots hjälp från socialtjänsten med bidrag vid det tillfället så hade hon inte råd att betala hyran och blev därför vräkt. Sofia hamnade då på korttidsboendet Åkerbo men vräktes även därifrån då socialtjänsten gjorde avslag på ansökan om bidrag. Så här beskriver Sofia socialtjänstens bemötande i det sammanhanget;

Alltså, socialtjänsten, jag kan inte säga de orden just nu. Nej så att då kände jag att nej, det här är nu räcker det alltså. Så att då gick jag ut igen, jag hade ju redan förlorat allting liksom. Jag hade förlorat min dotter, jag hade förlorat lägenheten, jag hade förlorat mitt boende som socialtjänsten skulle stå för.

Sofia uttrycker en önskan om att socialtjänsten kunde ha gjort bättre insatser tidigare, redan för hennes mamma som även hon missbrukade, samt för dem som familj, för att förebygga mycket av det som hänt. Istället för att erbjuda terapi och arbeta med hela familjen så placerade man ut barnen på olika LVU (Lagen om Vård av Unga) och LVM (Lagen om Vård av Missbrukare). Hon upplevde det vara som att de skickade bort problemen i tron att det skulle lösa sig på det viset. Sofia har flera gånger under sitt missbruk bett om hjälp med

frivilligbehandling, men endast fått erbjudandet att hon först måste gå och lämna regelbundna urinprover tre gånger i veckan. Hon känner att de inte förstod att hon inte kunde göra det utifrån den situation som hon befann sig i då;

Jag bodde i en husvagn mitt ute i skogen. Och då har jag sagt det liksom att hur fan ska jag kunna ta mig fram och tillbaka. Ni ger mig inte ens matpengar eller ett busskort. Liksom då får jag ju köra bil, då blir det ju olovlig körning och för att få bensin då måste jag ju göra bryt för att få ihop pengar till det och för att göra allt det här så måste jag ju hålla mig vaken, då måste jag ju knarka. Det blir en riktigt ond cirkel när man inte får den rätta hjälpen. När en tung missbrukare ber om hjälp, alltså då är det inte urinprov tre gånger i veckan alltså det är helt idiotiskt.

Sofia fortsätter med att beskriva hur hon upplevt bemötandet på socialtjänsten när hon som missbrukare sökt hjälp, och hon har intrycket av att de skjuter bort problemen. Hon tror också att det till stor del kan bero på tur vilken hjälp klienterna kan få beroende på vilken kommun de tillhör;

...man kan få ett bemötande på det där, på socialtjänsten, som är alltså man tappar hakan. Och enligt socialtjänstlagen har du ju rätt till tak över huvudet och mat för dagen. Men tydligen inte när man är missbrukare, men, och det spelar ingen roll även om man är positiv som missbrukare så har du rätt till tak över huvudet och mat för dagen, enligt lag. Men det använder de inte i den här jävla kommunen.

Informanternas syn på orsaker bakom hemlöshet

Hos våra informanter finns en medvetenhet kring deras egen medverkan till att upprätthålla situationen som hemlös. De framhäver också att deras uppväxtvillkor har en del att göra med att de senare i livet fått svårigheter, men betonar samtidigt möjligheten till ett eget val.

Linn har tidigare arbetat på ett daghärbärge där hon mötte väldigt många hemlösa. Hon beskriver att majoriteten hade någon form av missbruksproblematik, men hon är inte säker på om den har uppkommit innan eller efter hemlösheten. Linn såg också tendenser av en ökad psykisk ohälsa hos de människor som kom dit. Idag arbetar Linn på ett behandlingshem och möter väldigt många klienter som är hemlösa och utslagna. Det härleder hon till alkohol- och drogproblematik. Linn tror att villkoren har blivit hårdare idag för de hemlösa än var de var när hon flyttade till Stockholm för 20 år sedan;

Ja, det hände ju någonting där, när var det då, det måste ju ha varit där början av 90-talet någon gång. För att när jag flyttade till Stockholm 1989 då hade de allra flesta utav mina kompisar bostad. För då kunde de inte vråka folk så lätt men så ändrade de på hyreslagen nästan där och plötsligt där slutet på 90-talet början av 2000-talet då var ju nästan varenda en hemlös istället. Det var ju liksom undantagen som hade lägenhet. Det hade blivit hårdare bostadsmarknad, det märktes jättetydligt och det här med polisen som började ha klappjakt på narkomaner på enskilda narkomaner och ju fler människor de kunde få registrera som narkomaner och sen hade span på en lägenhet och de såg liksom att fem stycken som de hade registrerat

som narkomaner var där, då kunde de lättare gör ett nerslag där. Så att det handlade om att registrera människor där så att det hände någonting där, det blev hårdare och kallare..hela klimatet.

Linn ställer sig tveksam till den bostadspolitik som förs idag med en ökad privatisering. Hon menar att det blir svårare för de som redan är utslagna att få tillgång till en egen lägenhet när allmännyttan säljs ut.

Kikki tror att många väljer att vara hemlösa. Hon menar att vissa väljer ett fortsatt missbruk istället för att leva som drogfri och kunna få en bostad. Kikki säger också att bostadsmarknaden ser tuff ut. Det tog lång tid för henne att få den lägenhet som hon nu bor i, och att det var tur att hon fick den trots de skulder hon samlat på sig under årens lopp.

Tillgången till bostäder ser också ganska godtycklig ut beroende på i vilken kommun man bor i säger hon. Kikki betonar den egna viljan till förändring som en förutsättning för att komma ur den onda spiral som många befinner sig i;

Det är helt och fullt individen, om individen är klar eller inte. Du måste nå din personliga botten för att orka kliva upp igen. Det är så. Och det tar olika lång tid beroende på för att vi är olika individer. Så man måste nå en personlig botten annars trillar man dit gång på gång på gång.

Jenny framhåller behovet av en tidigare och mer korrekt intervention från myndigheternas sida. Hon har erfarenhet av att socialtjänsten ofta bortser ifrån exempelvis missbruk som en del av den problematik som finns hos de människor som uppsöker hjälp där. Hon menar att socialtjänsten inte använder sig av ett helhetsperspektiv när de möter klienter som håller på att falla ur systemet. Hon framlägger betydelsen av att lägga in resurser hos de som har missbruksproblem så de har chans att bibehålla sin lägenhet; *“Man ska lägga in högväxeln på en gång och liksom rota in i vad är det som händer? För när det är någon som blir bostadslös, då är det inte en sak, då är det nog jättemycket runt omkring”*.

Jenny säger att även om individen själv väljer att missbruka så har omgivningen en stor påverkan. Att leva som missbrukare får ofta konsekvenser på det sättet att umgängeskretsen oftast består av andra missbrukare och de kanske samlas på en och samma plats. Det kan ofta bli väldigt stökigt och högljutt menar hon, vilket kan leda till klagomål från grannar och i längden resultera i en vräkning.

Sofia uttrycker kritik mot socialtjänsten, att de inte är tillräckligt tillmötesgående. Hon beskriver deras byråkrati som det största hindret för människor som är i behov av hjälp;

Om jag blir av med mitt jobb och jag inte har någon inkomst och jag går till socialtjänsten och kräver hjälp, då ska dem ha koll på tre månader tillbaka...och så säger dem: ja men du har tjänat såhär mycket, vi kan inte hjälpa dig med hyran, för då har man tjänat för mycket över deras normer. Och då får du ingen hjälp med hyran så till slut så står du ju där. Ja, jag tror faktiskt att socialtjänsten måste se över sina lagar och regler och sånt här.

Att Sofia hamnade i en situation där hon blev bostadslös tror hon har att göra med dels hennes uppväxt i en missbruksfamilj, där missbruket blev normaliserat, men hon anser också att det är hennes eget fel att hon gjorde valet att gå vidare till att själv börja med droger.

Att avvika eller inte avvika

De fyra kvinnorna talar under intervjuerna om samhället, myndigheter och relationen till andra människor. En del uttrycker ett mer aktivt val av att ställa sig utanför ett system som de under större delen av sitt liv vänt sig mot medan andra berättar om det närmast motsatta förhållandet; ett system som vänt dem ryggen.

Linn kände sig aldrig som en del av samhället under sin tid som hemlös och missbrukare. Det var hon heller inte intresserad av att vara för om hon skulle få en egen bostad skulle hon först vara tvungen att offra sitt missbruk och leva som drogfri.

Att vara hemlös och dessutom kvinna beskriver hon som extra besvärligt med tanke på bland annat hygien; att inte kunna duscha på flera dagar, inte kamma håret och behöva gå runt i smutsiga overaller. Det påverkade hennes självkänsla och hon kände att hon saknade värdighet. I relation till samhället beskriver hon sig själv som något av en självvald avvikare;

Ja alltså jag ville stå utanför samhället. Jag ville inte in där alltså det var det värsta som kunde hända; att jag skulle bli en Svensson. Ja, fy vad hemskt! Men det var ju mina egna förutfattade meningar om vad det innebar att vara en Svensson liksom och det handlade mycket om rädslor. För att jag trodde att det skulle bli så himla tråkigt liksom och fattade inte det att jag levde i värsta grå sörjan.

Kikki valde missbruket före ett så kallat ordnat liv med bostad och arbete. Hon var inte beredd att ge upp drogerna för något under den tid hon levde ute i missbruket och som hemlös. Det var hennes livlina och enda vän som hon beskriver det. Hon upplevde att andra människor såg ett litet värde i henne som person, redan från en tidig ålder och kände ett utanförskap jämte andra människor. Samtidigt säger hon att hon kunnat påverka sin situation om hon haft motivation till det;

Jag tror inte det berodde så mycket på människor runt omkring utan jag tror det berodde på mig, jag kan inte skylla på någon annan. Det är mina egna val. Det är svårt att hjälpa någon som inte vill bli hjälpt. Det är så. Du måste vilja förändras, du måste vilja själv.

Jenny beskriver ett visst utanförskap i relation till att hennes familj var finska invandrare och som hon uttrycker hade svårt att integrera sig i det svenska samhället. Hennes syskon blev utsatta för mobbing i skolan vilket i sin tur gjorde att Jenny distanserade sig från omgivningen. Hon saknade förtroende för andra människor. När Jenny berättar om sin tid som hemlös och missbrukare uttrycker hon att hon valde det livet men att hon var så ung när det började gå snett och att hon som tonåring inte var medveten om konsekvenserna som följde.

Sofia tar upp bemötandet från myndigheternas sida som hon anser har varit kränkande på många sätt; ” *Ja, de behandlar en som en knarkare, som att man inte är vatten värd, du liksom är slaggprodukterna i samhället*”. Detta är något som följt henne hela livet då hon har tidiga erfarenheter av myndigheters ingripanden i samband med mammans missbruk, vräkningar och dylikt. Sofia hade ingen tillit till vuxna och kände ett utanförskap både till sin mamma och de vuxna hon kom i kontakt med under den tid hon bodde på olika institutioner. Ett utanförskap som inte var självvalt utan hon hade önskat en tryggare uppväxt med vuxna förebilder som kunnat vägleda henne. Hon upplevde också en oförståelse och ovilja att hjälpa från sociala myndigheters sida. Sofia tror att ett bättre bemötande hade kunnat bryta den onda cirkel hon befann sig i.

Analys

Vi kommer att analysera resultatmaterialet utifrån tre olika områden, för att se vilka faktorer som har spelat en stor roll i informanternas liv gällande hemlösheten. Vi börjar med individuella faktorer, sedan institutionella och slutligen strukturella faktorer. I texten redogör vi också för hur man kan koppla dessa faktorer till Ted Goldbergs stämplingsteori samt den forskning och litteratur vi tagit del av och redogjort för i tidigare avsnitt.

Individuella faktorer

Samtliga informanter har redogjort för stora brister i sin uppväxtmiljö. Det som har varit bristfälligt är avsaknaden av vuxna förebilder, social kontroll och en tillsyn från omgivningen. Enligt stämplingsteorin är vuxna förebilder, så kallade signifikanta andra, en förutsättning för att kunna lära sig vad som anses vara rätt och fel. Individen är beroende av omgivningens reaktioner för att kunna avgöra vilket beteende som är önskvärt (Goldberg, 2000).

Utifrån Goldbergs teori kan man tänka att kvinnorna redan tidigt haft svårigheter att etablera någon känsla om vad som är rätt eller fel. Eftersom omgivningen till synes inte har reagerat särskilt kraftigt på vare sig skolk eller missbruk, så uteblir den respons skulle kunna leda till att de utvecklar ett enligt samhället önskvärt beteende (a.a.).

Missbruk är något som har funnits i deras familjer i stor utsträckning. Skolgången har varit tämligen kaotisk med mycket frånvaro. Alla kvinnor berättar om koncentrationssvårigheter och att de tidigt blivit uppfattade som stökiga av omgivningen. Två kvinnor har erfarit mobbing i samband med skolgången, Kikki blev själv direkt utsatt av sina klasskamrater medan Jenny såg sina syskon bli svårt utsatta för mobbing. Deras erfarenheter gjorde att de tidigt kände ett behov att inta försvarsposition. Deras utagerande och aggressiva beteende kan på så sätt till viss del förklaras som en försvarsstrategi.

Att två av kvinnorna i vuxen ålder har fått diagnosen ADHD, en neuropsykiatrisk störning, kan förklara deras svårigheter i skolan till viss del.

Att bli stämplad som stökig, utsättas för mobbing och bli placerad i specialklass kan generera en negativ självbild som lätt leder till ytterligare avvikande beteende. Enligt stämplingsteorin kan olämpliga reaktioner leda till ett införlivande utav den negativa självuppfattning som står som grund för individens beteende och handlingar. Efter varje situation där en person blir stämplad förstärks den negativa självbild (a.a.).

Kvinnorna hade alla i tidig ålder själva börjat missbruka droger som ett sätt att fly ifrån verkligheten. Missbruket var ingenting som någon runtomkring tog notis om, vilket gjorde att

det tidigt kunde bli ett ganska tungt missbruk. Det fick också konsekvenser på informanternas förmåga att utbilda sig, arbeta och att upprätthålla ett strukturerat liv. I och med att de från tidig ålder inte haft någon ansvarsfull vuxen i sina liv, har processen som lett till hemlöshet kunnat eskalera mycket snabbare. De kan sägas ha hamnat i vad Goldberg kallar för avvikelsspiral, där omgivningens bemötande och negativa reaktioner befäster den redan negativa självbilden. Att umgås med andra missbrukare ger en slags bekräftelse, även om det är en negativ sådan.

Alla informanter uttryckte att om någon hade hjälpt dem redan som barn, hade antagligen problemen kunnat förhindras till stor del. De sade också att när de väl hade utvecklat ett tungt missbruk var det redan för sent att få hjälp. Dels därför att de var besvikna på att inga insatser gjorts på ett tidigare stadie, men också för att de visste att de i så fall skulle vara tvungna att ge upp sitt missbruk. Att ingen ingrep på ett tidigare plan gjorde att samtliga informanter hamnade i avvikelsspiralens fjärde stadie vid en ganska tidig ålder. Det fjärde stadiet utmärks av ett alltmer avvikande beteende med narkotika, stölder, arbetslöshet och langning (Goldberg, 2000).

Det fanns en rastlöshet hos allihop, men det var främst Linn som pratade om sig själv som något av en spänningssökande person. Linn hade tidigt en längtan efter frihet och det lite mer okonventionella livet. Hon talade om att hon har en beroendepersonlighet som gjort det lätt för henne att fastna i ett missbruk. De andra informanterna uttalade inte detta lika tydligt men såg på sitt missbruk som oundvikligt. Drogerna fyllde till en början en positiv funktion eftersom de gav en möjlighet att fly ifrån verkligheten. Även senare när missbruket fick negativa konsekvenser valde de trots det att fortsätta med droger. Detta trots att de alla på grund av missbruket förlorat, inte bara sina bostäder och arbeten, utan också vården om sina barn. Enligt Goldberg innebär ett omhändertagande av barnen ofta ett påskyndande av avvikelsspiralen, där omhändertagandet blir en slags stämpling av att vara en otillräcklig förälder som inte klarar av att ta hand om sina egna barn vilket ofta leder till självförebåelser och depression (a.a.).

I sitt utanförskap har de också sökt sig till andra som befunnit sig i en marginaliserad position. Deras umgänge och relationer utgjordes av andra missbrukare, vilket ytterligare har förstärkt det redan befintliga utanförskapet. Kvinnorna valde att enbart umgås med andra missbrukare för att slippa få sin livsstil ifrågasatt av utomstående. Samtliga kvinnor levde i flertalet relationer som tog slut, men det är ingenting som de själva bedömer ha förvärrat deras situation nämnvärt. De kvinnor som Catharina Thörn intervjuat vill inte kännas vid

bilden av den utsatta kvinnan som är beroende av andra när det gäller dem själva men tycker att den ofta är rättvisande gällande andra kvinnor som lever som hemlösa (Thörn, 2004).

I resultatet pratade samtliga kvinnor om missbruket som något de själva valt och att ingenting hade kunnat påverka deras val att missbruka under den aktiva perioden. Linn och Kikki betonar individens egna ansvar och det egna valet. Det var först när de själva har känt att de tröttnat och nått sin personliga botten som de har kunnat sluta. Enligt Goldberg når alla som hamnat i det fjärde stadiet en punkt där de antingen följer spiralen in i döden eller bestämmer sig för att sluta med sitt missbruk (Goldberg, 2000).

De kvinnor vi intervjuat har alla kommit till ett stadie där de känt att de fått nog och bestämt sig för att bryta med sitt förflutna. De har tidigare blivit erbjudna hjälp i form av behandling från socialtjänsten men nekat den.

Jenny och Sofia tilldelade också individens ansvar en viss betydelse, men tycker även att det har saknats hjälp vid de tillfällen de själva har efterfrågat den.

Linn menade att bristen på att kunna sköta sin hygien cementerade den redan dåliga självbilden. Att leva i offentligheten inför allmän beskådning med ett smutsigt yttre kan innebära en stigmatisering för de som tvingas leva under sådana förhållanden, vilket också styrks i Thörns (2004) studie där det offentliga rummet kan upplevas som plågsamt i de situationer där kvinnorna inte kunnat upprätthålla sin hygien. Goldberg menar att detta kan fungera som en förstärkning av avvikelsspiralen på grund av att omvärldens reaktioner på det yttre påverkar självbilden och bilden som en oönskad avvikare införlivas ytterligare (Goldberg, 2000).

Institutionella faktorer

Alla intervjupersoner har haft kontakt med myndigheter genom hela livet på ett eller annat sätt. I deras berättelser framgår det att de har upplevt myndigheterna som negligera och inte särskilt intresserade av att se till en helhetsbild utav den befintliga problematiken. Det var främst i sambandet med omhändertagandet av barnen som kvinnorna upplevt en oförståelse från socialtjänstens sida. Detta är något som går i linje med Thörns studie där hon skriver att kvinnor som får sina barn omhändertagna ofta upplever en bristande förståelse och förmåga att hjälpa på ett konstruktivt sätt från socialtjänstens sida. Vidare skriver hon att den bristande kompetensen kan bidra till att kvinnor i vissa fall väljer att kliva av samhället. Dels för att undvika de skam- och skuld känslor som kan följa efter ett ingripande men också för att de krav som ställs från myndigheternas sida inte anses vara rimliga (Thörn, 2004). Det har i sin

tur bidragit till att de undvikit kontakt med socialtjänsten i ett senare led. Under de perioder de levt som hemlösa har de flesta medvetet undvikit kontakt med socialtjänsten.

Kvinnorna har ansett att deras krav på drogfrihet som ett villkor för att få tillgång till en bostad har varit orimlig. Att bli fråntagen sina barn kan upplevas som ett offentligt misslyckande och bidra till en stämpling. Goldberg menar i sin teori om stämpling att även om ett omhändertagande ofta är befogat och nödvändigt upplevs det som negativt och påverkar självbilden därefter. Det minskar ytterligare möjligheterna att delta i samhället som fullvärdiga medborgare (Goldberg, 2000).

De fyra informanternas erfarenheter av myndighetsutövning och bemötande skiljer sig åt. Linn anser att hon fått ett gott bemötande när hon väl själv har initierat kontakt. De övriga kvinnorna tycks snarare ha motsatt erfarenhet, de talar istället om en rådande inkompetens att kunna hantera deras problem och sätta in rätt resurser och stöd. Alla beskriver att de i samband med omhändertagandet av barnen inte erbjudits någon hjälp för sin egen situation och att det har gjort att deras missbruk därefter har eskalerat då de känt att de förlorat allt som haft någon betydelse. De ställer sig frågande till socialtjänstens agerande i dessa situationer och uttrycker att de hade önskat insatser för sitt missbruk.

Då det ofta ställs ett krav på drogfrihet av socialtjänsten för att få tillgång till en bostad kan de som inte får insatser för missbruksproblematiken hamna i en beroendesituation där de tvingas gå med på kraven eller stå utan bostad. Enligt Sahlin kan det innebära en form av maktmissbruk från myndigheternas sida där klienternas livsföring granskas ingående (Sahlin, 1996). Av våra informanternas berättelser framgår också att polisen har utgjort något av ett störande moment i kvinnornas vardag. De beskriver polisen som inkräktare i vardagen och privatlivet och att de känt att de inte fått leva ifred ens när de levt mer eller mindre utanför civilisationen. Framförallt Jenny uttrycker behovet av en mer korrekt bedömning och utredning från socialtjänstens sida när de kommer i kontakt med missbrukande klienter. Det verkar också som att både Sofia och Jenny själva efterfrågat hjälp i form av frivillig behandling men att inga, eller andra, insatser satts in. De vänder sig därför emot socialtjänstens tillvägagångssätt och efterfrågar en större kunskap om hur man på bästa sätt kan tillgodo se olika individers behov och vid rätt tillfälle.

Enligt Rosengren kan myndigheter i kontakt med marginaliserade klienter bidra till ett större utanförskap och samhällsinsatserna behöver anpassas mer efter de hjälpsökande (Rosengren, 2003).

Uppbrott och att flytta runt på olika platser är något som samtliga kvinnor har med sig i sina livsberättelser. Det har handlat om att flytta från föräldrar, att invandra till ett annat land

och att bo på institutioner av olika slag. De har redan från en tidig ålder antingen vant sig vid att byta boendemiljö och/eller flyttat hemifrån redan som tonåringar. Även om både Linn och Kikki bott på samma plats under en längre sammanhängande period framgår det att de saknat en trygg hemmiljö. Boendekarriären har bestått av allt ifrån egna lägenheter, fängelsevistelser, behandlingshem och andra tillfälliga boenden.

Att samtliga informanter flyttat runt eller saknat en trygg punkt under barndomen kan enligt Shinn & Weitzman bidra till deras skolgång, beteende och känslomässiga tillstånd på ett negativt sätt (Shinn & Weitzman, 2008).

Strukturella faktorer

Det som varit utmärkande för samtliga informanter är deras missbruk och att de genom ett långt och tungt missbruk också förlorat tillträde till samhällets arenor i form av både arbetsmarknaden och bostadsmarknaden. Så som också Sahlin beskriver en bostadsmarknad som inte är anpassad efter de människor som har ett pågående missbruk (Sahlin, 1996). Det är också svårt för de individer som blivit vräkta en eller flertalet gånger och som har skulder att kunna erhålla en bostad. De får då ställa sig under myndigheternas försyn vilket enligt Sahlin kan upplevas som integritetskränkande och samtidigt kan vara godtyckligt (a.a.). Detta är något som också en av våra informanter uttryckt. Bostadsmarknaden och den bostadspolitik som förs är på ett plan sammanlänkad med antalet hemlösa. En utav kvinnorna vi intervjuat talar om att när hon kom till Stockholm i slutet av 1980-talet ”hade alla en bostad”. Hon säger sedan att det förändrades drastiskt i början av 1990-talet då ”polisen inledde en klappjakt på narkomaner”. Bostadspolitiken hårdnade, det fanns under den här tiden mindre antal bostäder än förut och hyresvärdarna var mindre angelägna att ta emot ”problematiska” hyresgäster (Svärd, 2008).

Lagen om bostadsanvisning hävdes under den här tiden samtidigt som bostadsmarknaden avreglerades. Utbildning är också något som skattas högt och är idag närmast en förutsättning för att finnas med på arbetsmarknaden. Kvinnorna vi intervjuat kan alla sägas ha en undermålig utbildning även om en av dem har gått vissa yrkesutbildningar. Samtliga saknar en akademisk utbildning. De har haft tillfälliga arbeten som de inte kunnat kvarhålla på grund av sitt drogmissbruk.

Alla informanter har använt sig av kriminalitet som försörjning under tiden som hemlösa. Ytterligare försörjning har delvis bestått av socialbidrag. Att kvinnorna har kunnat försörja sig nästan enbart på kriminalitet, har också hållit dem från att förvärvsarbeta. Även om de ibland

har haft sporadiska arbeten har det funnits svårigheter att behålla dessa på grund av missbruket. Att bli exkluderad från arbetsmarknaden med allt vad det innebär är något som Annette Rosengren lägger fram som ett av de största problemen för människor som lever i en utsatt position (Rosengren, 2003).

I vårt samhälle är arbetet något som är starkt förknippat med identiteten. Att inte ha något arbete utgör ett ännu större utanförskap och påverkar också självbilden negativt enligt Goldberg. Det är viktigt att kunna bidra med någonting för att känna att man är en del av ett sammanhang och få uppskattning. Goldberg menar att individens värde annars kan ifrågasättas både av andra och av sig själv. Han skriver också att det kan vara svårt att behålla ett arbete med ett pågående missbruk då det är både tidskrävande och dyrt att få tag på droger, något som våra informanter också berättat om (Goldberg, 2000).

Diskussion

Vi tror att ett samhällets empati speglas genom de som lever som utsatta. I Sverige som fortfarande kan räknas som ett land med tämligen hög välfärd och som egentligen borde kunna garantera en rimlig levnadsstandard för samtliga medborgare finns det ändå de som lever i samhällets marginal. Hur kommer det sig undrar vi? Hur solidariska är vi med våra medmänniskor?

Det vi kan se indikatorer på genom vår studie är brister både på en mellannivå som representeras av myndigheter, men också, och kanske framförallt, på en mer individuell nivå. De kvinnor vi intervjuat har haft bristfälliga vuxna förebilder och relationer under sin uppväxt. De talar också om att en tidig intervention skulle kunnat hindra det som senare ledde till ett tungt narkotikamissbruk och hemlöshet. Några förklarar de bristande insatserna och åtgärderna med att droger var på den tiden något relativt nytt och omvärlden var ovetande om dess konsekvenser.

Idag finns dock samma problem trots större kunskap om missbruk och dess konsekvenser. Hur tar vi hand om våra ungdomar som befinner sig i riskzonen idag? När är det rätt tid att ingripa och hur gör man det på bästa sätt innan det är för sent?

Det är samhällssystemet som bestämmer hur den samhällsliga rättvisan ska se ut på ett allmänt plan men det är vi som individer som var och en måste bidra med engagemang och intresse för varandra.

Våra intervjupersoner växte upp under förhållanden som på olika sätt gett en sämre start i livet och som gjort att de haft mindre förutsättningar att utvecklas på ett positivt sätt. Vi tror att mönstren från barndomen bidrar till hur livet blir att se ut, men samtidigt bidrar även samhället och dess myndigheter på olika sätt genom ett samspel med individen. Det finns människor som faller igenom vårt sociala skyddsnät och slås ut för att de inte orkar med samhällets krav av olika anledningar.

Syftet med vår studie har varit att utöka kunskapen gällande olika faktorer som kan ligga bakom kvinnors hemlöshet, både på ett individuellt, institutionellt liksom ett strukturellt plan. Det som framgår av resultatet är att de kvinnor vi pratat med haft en problematisk uppväxt med bristfälliga relationer till vuxna. De har tidigt börjat missbruka både droger och alkohol vilket i liten utsträckning uppmärksammats eller åtgärdats av omgivningen. Missbruket har varit den huvudsakliga faktorn bakom kvinnornas senare problem och som sedermera har tagit över allt annat. Av deras berättelser framgår att det funnits vissa tidpunkter då de varit mottagliga för hjälp men att den då inte funnits tillgänglig. Åtminstone inte på det sätt som de

önskat. Vid andra tillfällen har de blivit erbjudna hjälp för sitt missbruk men har då inte tagit emot den eller tyckt att den har varit felaktig. Kontakten med socialtjänsten har för flera av dem varit oangenäm och något de helst velat undvika, av rädsla för att bli stämplade som dåliga människor och mödrar eller bli tvingade till något som de inte vill. Myndigheterna har upplevts som patroniserande utan möjlighet eller vilja att förstå just deras behov. Att myndigheternas insatser och resurser ses som otillräckliga i mötet med klienter som befinner sig i dessa situationer är något vi känner igen från andra studier och litteratur på området. Det som verkar behövas är ett mer flexibelt tänkande där man ser till individen bakom historien och dennes önskemål. Då missbruket är något som måste adresseras och tas itu med är det viktigt att det finns resurser för att hantera en föreliggande missbruksproblematik.

Som vi skrev under avsnittet om institutionella faktorer så har våra intervjupersoner haft kontakt med myndigheter genom hela livet. Detta tror vi kan ha påverkat deras berättelser genom att de på ett sätt blivit institutionaliserade. I den forskning vi tagit del av läggs det ofta fram en svårighet att få fram viktiga aspekter som skulle kunna bidra till en större förståelse för de känslomässiga faktorer som spelar in. Vi tror att det krävs en långvarig och kontinuerlig kontakt för att kunna upprätta ett förtroende där man kan komma bakom det som döljer sig bakom de historier som de är vana att berätta. Kanske blir deras historier en slags rutinerad berättelse som används som ett slags försvar mot myndigheter för att inte bli identifierad som svag och utsatt. Detta kan nog göra att de inte gärna avviker från sin berättelse som är utformad enbart efter det som de vill dela med sig av och känner sig bekväma med. Det blir följaktligen svårt att se till det som inte sägs men som säkert kan vara bidragande orsaker till att de hamnat i en process som lett till hemlöshet.

Socialtjänsten och andra myndigheternas roll är enligt oss av betydelse gällande bemötandet av hemlösa klienter. Det är viktigt att inte ha förutfattade meningar utan att istället försöka vara lyhörd för klienternas individuella behov och önskemål. Att vara dömande eller fatta beslut över deras huvuden kan eventuellt orsaka att en kontakt avbryts eller försvåras.

Avslutande diskussion

I litteraturen på området om kvinnor och hemlöshet beskrivs ofta kvinnors hemlöshet på ett annat sätt än männens. Orsaker framläggs ofta vara relaterade till trasiga relationer med inslag av våld, uppbrott och psykisk sjukdom. Hemlösa kvinnor sägs ofta vara beroende av män och leva som dubbelt utsatta. Detta är något som vi inte uppfattat i våra informanters berättelser. De kvinnor vi pratat med framstår istället som självständiga med stark drivkraft

och handlingsförmåga. De relationer de berättar om har inte framstått som beroenderelationer och de har utefter de förutsättningar som funnits gjort sina egna val. Våld är inte något som de nämnt att de varit utsatta för men därmed inte sagt att det inte existerat. Det är deras berättelser som de valt att framställa dem och på så vis kan det vara svårt att få fram allt i den här typen av studie eftersom det blir enligt deras egen utsago.

Den kunskap som vi kommit fram till efter avslutad studie bygger på en ganska begränsad målgrupp och urval. Det handlar om kvinnor som har en beroendeproblematik som är direktrelaterad till den tidigare situationen som hemlös. Med detta som utgångspunkt kan vi ändå se till ett större perspektiv som också går att koppla till den litteratur vi tagit del av. Det som framkommit är att det verkar finnas ett större behov av boenden anpassade för människor som har en beroendeproblematik och lever eller riskerar att leva som hemlösa.

Våra informanter har efterfrågat en större förståelse från myndigheternas sida där de kan få hjälp trots sitt missbruk. Att villkora bostad med drogfrihet innebär att många väljer att leva som hemlösa eftersom de vill skydda sitt missbruk i första hand. Det måste finnas mer individuellt anpassade behandlingsprogram och resurser. Att få tillgång till en bostad med hjälp och stöd ger större möjligheter att kunna hantera vardagen, betala hyran etcetera än att först försöka ta itu med sitt beroende medan man fortfarande lever under undermåliga förhållanden. Då vår studie har baserats på intervjuer med före detta hemlösa och deras syn på vad som bidragit till deras situation skulle det vara intressant att se hur myndigheterna, då främst socialtjänsten, ser på kontakten med den målgruppen. Hur pass begränsade är möjligheterna för en hemlös person med aktivt missbruk att få tillgång till en egen bostad? Vilka strategier använder socialtjänsten sig av för att minska bostadslösheten och hur ser de på bemötandet av de hemlösa som klientgrupp?

Vi ser också en utvecklad uppsökande verksamhet som nödvändig för att komma i kontakt med de klienter som undviker kontakt med socialtjänsten och andra myndigheter. De riskerar annars att bli lämnade åt sig själva utan någon form av hjälp och stöd att ta sig ur sin situation. Det finns såklart inga genvägar eller universella lösningar för att komma åt problemet med hemlöshet men att skapa ett förtroende mellan den hemlösa och de professionella är en definitiv förutsättning för att påbörja ett gemensamt arbete för att fler människor ska kunna få tillgång till ett eget hem.

Källförteckning

- Avramov, D. (2001). I *International Perspectives on Homelessness*. Polakow V., & Guillean C. Westport: Greenwood Publishing Group, Inc.
- Blomdahl F G., & Eriksson, B. (1998). *Social omsorg och socialpedagogik. Filosofi-teori-praktik*. Lund: Studentlitteratur
- Byrne, D. (2005). *Social exclusion. Second Edition*. Poland: OzGraf S.A
- Börjeson, M. (2007). I *Bostadslös! Lokal politik och praktik*. Löfstrand Hansen, C & Nordfeldt M. Malmö: Gleerups Utbildning AB
- Giertz, A. (2000). *Långvarig och tillfällig bostadslöshet* I W Runquist, H Swärd, *Hemlöshet- en antologi om olika förklaringsmodeller*. Stockholm: Carlsson bokförlag
- Goldberg, T. (2000). *Narkotikan avmystifierad. Ett psykosocialt perspektiv*. Solna: Academic Publishing of Sweden
- Kvale, S. (1997). *Den kvalitativa forskningsintervjun*. Lund: Studentlitteratur
- Löfstrand, C. (2007). I *Bostadslös! Lokal politik och praktik*. Löfstrand Hansen, C & Nordfeldt M. Malmö: Gleerups Utbildning AB
- Meeuwisse, A., & Sunesson, S. (2006). *Socialt arbete- En grundbok*. Stockholm: Natur och Kultur
- Månson, P. (2003). *Moderna samhällsteorier*. Stockholm: Prisma
- Neuman, W L. (2003). *Social research methods – qualitative and quantitative approaches*. Boston: Allyn and Bacon.
- Rosengren, A. (2003). *Mellan ilska och hopp. Om hemlöshet, droger och kvinnor*. Stockholm: Carlsson Bokförlag
- Sahlin, I. (1996). *På gränsen till bostad. Avvisning, utvisning, specialkontrakt*. Lund: Arkiv förlag
- Sahlin, I. (2001). I *International Perspectives on Homelessness*. Polakow V., & Guillean C. Westport: Greenwood Publishing Group, Inc.
- Sahlin, I. (2007). I *Bostadslös! Lokal politik och praktik*. Löfstrand Hansen, C & Nordfeldt M. Malmö: Gleerups Utbildning AB (kap2 &7)
- Sohlberg P., & B-M. (2009). *Kunskapens former. Vetenskapsteori och forskningsmetod*. Malmö: Liber
- Swärd, H. (1998). *Hemlöshet - Fattigdomsbevis eller välfärdsdilemma?* Lund: Studentlitteratur
- Swärd, H. (2008). *Hemlöshet. Pozkal, Poland: Studentlitteratur*
- Thörn, C. (2004). *Kvinnans plats(er). Bilder av hemlöshet*. Växjö: Égalité

FOU - Rapport

- Beijer, U. (1998). *Hemlösa kvinnor i Stockholm*. FoU-rapport 1998:7. Stockholm: Kunskapsföretaget AB
- Beijer, U. (2001). *Kvinnoprojektet – uppsökande verksamhet för hemlösa*. FoU-rapport 2001:13. Stockholm: AWJ Tryck AB

Web- dokument

Thörn, C. (2005). Hem/löshet med andra ord. *Nättidningen ALBA [online], 4, Tillgänglig: www.alba.nu/artikel/artikel.php?id=146* [2009, maj 5]

Vetenskapsrådet (2002). *Forskningsetiska principer*.
<http://www.vr.se/download/18.668745410b37070528800029/HS%5B1%5D.pdf>

Shinn, M., & Weitzman B,C. (1996). *A ten year plan to end homelessness. [online], Access:*
URL [http:// www.parcinc.org/Ten_Year_Plan_Final_September_2008.doc](http://www.parcinc.org/Ten_Year_Plan_Final_September_2008.doc) -
[2009, april 26]

Socialstyrelsen (2005). Hemlöshet i Sverige. Omfattning och karaktär.
<http://www.socialstyrelsen.se/NR/rdonlyres/3D8A615C-D357-452E-8B72-8F4710471573/5468/200613116.pdf>,
[2009, mars 21]

LAGRUM

SFS 1998:204 *Personuppgiftslagen*

SFS 2003:460 Lag om etikprövning av forskning som avser människor

Bilaga 1

Intervjuguide

- Kan du berätta lite om din uppväxt?
- Om du blickar tillbaka, finns det några livsavgörande händelser som påverkat dig starkt?
- Kan du berätta om hur det gick till när du blev hemlös?
- Vilka var de främsta orsakerna enligt dig?
- Hur såg möjligheten ut att själv påverka din bostadssituation ut?
- Hur såg hjälpen från myndigheternas sida ut?
- Vad hade du kunnat göra för att undvika att hamna i den situationen och vad hade du behövt/önskat för hjälp?
- Vad tror du de huvudsakliga anledningarna till bostadslöshet är idag?
- Har villkoren förändrats? Hur ser tillträde till bostadsmarknaden ut exempelvis?
- Vad kan medmänniskor/myndigheter och andra göra för att motverka/förebygga bostadslöshet/hemlöshet?